

ΣΗΜΕΡΑ

10

**ΧΡΟΝΟΣ Α'
ΔΡΑΧΜΕΣ 5**

ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1933

ΣΗΜΕΡΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΥΧΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ :

Π. Ν. ΚΑΡΑΒΙΑΣ, Ε. ΛΕΥΚΟΠΑΡΙΑΔΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ, ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑ-
ΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ, Τ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ,
ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ — — — — —

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ : Μόνον ετήσιες : Δρχ. 50. — Έπαρχίες 60. — Έξωτερικό ένα δολλάριο.
ΓΡΑΦΕΙΑ : Όδος Αμερικής 16α (Έκδόσεις «Φλάμμα») ΑΘΗΝΑ.
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ : Ε. Λευκοπαρίδης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ Ψηλαφήματα στο σκοτάδι.
ΓΙΑΝΝΗ ΣΙΔΕΡΗ Ό Βερναρδάκης θεατρικός.
ΣΤΡΑΤΗ ΣΩΜΕΡΙΤΗ Παρατηρήσεις στο πρόβλημα της παιδείας.
Ε. ΛΕΥΚΟΠΑΡΙΑΔΗ Απορίες.

Σημειώματα : Διαβάζοντας . . . (Γιάννη Γκούρα). — Το έτος του ρομάντσου ("Αλλη Θρύ-
λου). — Χρονικό του Ρουζβελτ (Παύλου Γκίκα). — Ανθολογίες (Α.). — Εθρωπαϊκή
Ένωση (Η. Ι. Τ.). — Lauro de Bosis. — Αινίγματα. — Αστική Ήθική. — Έ-
νας επαναστάτης. — Οι ιδέες των φίλων της «Ιδέας». — Ό Καβάφης στη Γιουγ-
κουλαβία. — Ένας προσεκτικός ανταποκριτής. — Φαρισαϊσμός και αυθαιρεσία. —
Ένα γράμμα. — Το έρχόμενο φύλλο μας. — Νέα Βιβλία. — Βιβλία που λάβαμε.

ΤΥΠΟΙΣ ΣΕΡΓΙΑΔΟΥ - ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ, 10

ΣΗΜΕΡΑ

Χρ. Α'. — Άρ. 10, Οκτώβρης 1933

ΨΗΛΑΦΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΣΚΟΤΑΔΙ...

(ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ)

Μόλις περάσει κανένας τα έλληνικά σύνορα πηγαίνοντας προς την κεν-
τρική Ευρώπη, καταλαβαίνει άμέσως φανερά πώς ό άέρας που περιβάλλει τον
πνευματικό άνθρωπο γίνεται δυσκολώτερος και βαρύτερος. Οι συνεχείς έπι-
δρομές των στρατιωτών στα βαγόνια του σιδηροδρόμου με τις αναρίθμητες
έρευνες στις βαλίτσες, στη Γιουγκοσλαβία. Η έπιμονή των ανθρώπων να μι-
λάνε μόνο στη μητρική τους γλώσσα και να θυμίζουν σε κάθε περίπτωση τα
παλιά, μαζί με την άωνηση του παρόντος, το nem, nem, soha (όχι, όχι, ποτέ)
στην Ουγγαρία. Οι άσπρες σελίδες των έφημερίδων, σβυσμένες άπ' τη λογο-
κρισία στην Τσεχοσλοβακία και στην Αυστρία. Το άριανό παραλήρημα στη
Γερμανία. Όλες οι έκδηλώσεις του κόσμου του 1933 δείχνουν πώς κάτι και-
νούργιο και—άλλοίμονο—θλιβερό για τις ιδέες διαμορφώνεται εκεί-πάνω.

Η αλήθεια είναι έννοια σχετική σε όλες τις έκδηλώσεις της ανθρώπινης
γνώσης. Κάθε έποχή δεν κατορθώνει να συλλάβει παρά μόνο ένα τμήμα της,
άλλοτε μεγαλύτερο και άλλοτε μικρότερο, ανάλογα με την προοπτική με την
όποια την αντιμετώπιζει. Η μεταβολή όμως αυτής της προοπτικής, το γλύ-
στριμα από τη μιά θέση αντιμετώπισης των πραγμάτων στην άλλη αποτε-
λεί στη βάση του ένα πλήρη προς το άγνωστο, όσο και αν προκαλείται από
κοινωνικές διαμορφώσεις που νομίζουν πως είναι ζάστερες. Αποτέλεσμα, το συν-
αίσθημα της καθολικής άναρχίας που βασιλεύει στις μεταβατικές περιόδους.

Η Κεντρική Ευρώπη περνά άκριβώς μιά τέτοια περίοδο ψυχικής άνα-
ταραχής. Η παγκόσμια οικονομική κρίση έπλησε έδω για λόγους βαθύτερους
μορφή γενικώτερα κοινωνική και ήθική. Συνδέθηκε με την ιδιαίτερη θέση των
ήττημένων του μεγάλου πολέμου και προκάλεσε το γκρέμισμα των Θεών που

είχε δημιουργήσει ή μεταπολεμική περίοδος τής κοινωνικής αναδημιουργίας. Η αλήθεια τής χθές έπαισε να ίκανοποιεί. Καί ό κόσμος βρέθηκε ψυχικά άπαράσκευος μπροστά στο μοιραίο τρίστρατο όπου ώφειλε να εκλέξει ποιο δρόμο θα πάρει. Έπρωτίμησε τυφλά και άβουλα το μονοπάτι που άρνείται το χθές, και ύπόσχεται να οδηγήσει στους περασμένους καλούς καιρούς τών οποίων είχαν λησιμονηθεί όλα τα κακά και δέν έμεινε πιά στην μνήμη τών κουρασμένων ανθρώπων παρά μόνο ή ανάμνηση τής ευτυχίας.

Έτσι είχε πρό πολλού δημιουργηθεί ό φασισμός.

Έτσι έδημιουργήθηκε ό χιτλερισμός.

Έτσι διαμορφώνεται ό κυβερνητικός αυταρχισμός τών κεντρικών και τών περισσότερων βαλκανικών κρατών.

Η παταγώδης άρνηση του χθές, ό αιώνιος νόμος τών κοινωνικών εξελίξεων.

Μά ή άρνηση αυτή μπορεί να μās ξαναφέρει στο παρελθόν και να μās ξαναδώσει την παλιά ευτυχία; Μπορεί, μόνη αυτή, να αντιμετώπισει τα δεινά που προκαλεί το καταστάλαγμα μιας μακρυάς κοινωνικής εξέλιξης στην οποία το χθές δέν πέρασε παρά μόνο την έξωτερική λαδομπογιά, ενώ στο βάθος έχει δημιουργηθεί από πολλού σιγά-σιγά ένα οικοδόμημα που τρίζει και που θέλει ακριβώς να διασώσει ή αντίδραση κατά του χθές; Είνε άραγε εύκολο;

Ο Χιτλερισμός στη Γερμανία ύποστηρίχτηκε από δυο μεγάλες κατηγορίες πολιτών. Από τους κεφαλαιοκράτες που ένόμισαν ότι, παρά τις δημοκρατικές προγραμματικές του έπιδιώξεις ό Χιτλερισμός θα διασώσει το καπιταλιστικό σύστημα, και από τους μικροαστούς και εργάτες, στους οποίους ή άπειλή τής φτώχειας και τής άνεργίας συνδέθηκε με το χθесινό κοινωνικό καθεστώς που φαινότανε ότι πλησιάζει περισσότερο προς το σοσιαλισμό, χωρίς όμως να έχει όλα τα πλεονεκτήματά του και ιδίως χωρίς να έχει τον εθνικό χαρακτήρα που επιβάλλουν-λένε-οί σύγχρονες οικονομικές ανάγκες. Όμως από τους πρώτους μήνες τής διακυβέρνησής του ό χιτλερισμός άποδείχθηκε άνίκανος να παρακολουθήσει τις έπιθυμίες και τών δύο αυτών τάξεων τών όπαδών του. Τους κεφαλαιοκράτες τους άπογοήτευσε και τους άποδίωξε ήδη από την κυβέρνηση. Τους μικροαστούς και τους εργάτες προσπαθεί να τους συγκεντρώσει με συνθήματα και φανταχτερούς έντυπωσιασμούς που κολακεύουν τη γερμανική ψυχούσνθεση, μά που δέν έχουν τίποτα το κοινό με την προσπάθεια ν' άποτιναχθεί πραγματικά ό ζυγός του χθές. Μπορεί να έχει σήμερα δημιουργηθεί μια άληθινή πίστη προς το χιτλερικό καθεστώς στη Γερμανία, μά για λόγους έντελώς άλλους από εκείνους που το εθνικοσοσιαλιστικό κίνημα άνέγραφε στη σημαία του πριν φθάσει στην έξουσία.

Σήμερα το άρχικό εθνικοσοσιαλιστικό πρόγραμμα έχει σχεδόν έγκυβληθεί ως προς το κοινωνικό περιεχόμενό του. Η επανάσταση έτελείωσε, χωρίς να μεταβάλει τίποτα άλλο εκτός από τη μορφή τής διακυβέρνησης, που από δημοκρατική έγινε ούσιαστικά δεσποτική, άφου πέρασε από διάφορα μεταβατικά στάδια, συγκερασμένου αυταρχικού κοινοβουλευτισμού. Αυτό όμως και μόνο έπρόκειτο να μεταβληθεί;

Έτσι, κάτω από τις έντυπωσιακές ένέργειες τών σημερινών γερμανών κυβερνητών, εκείνες ακριβώς, που, όπως ό διωγμός τών έβραίων, τών σοσιαλιστών κλπ., χωρίς να έχουν βαθύτερη σημασία από άποψη συστήματος,

προκαλούν ως τόσο την αντίδραση όλου του κόσμου, μά είναι και αναγκαίες για τη συγκράτηση του έσωτερικού γοήτρου του χιτλερισμού. τίποτα το νέο δέν μπορεί να κάνει ή άρνηση του χθές στη Γερμανία. Είναι εύκολο και είναι ακόμα ευχάριστο να βεβαιώνει κανείς ότι όλα διορθώθηκαν ή όλα θα διορθωθούν· μά το γεγονός ότι άπολύθηκαν οι σοσιαλδημοκράτες υπάλληλοι και διωρίστηκαν στις θέσεις τους εθνικοσοσιαλιστές που έχουν την ίδια ακριβώς άποστολή και έξουσία, δέν μεταβάλλει καθόλου την κατάσταση, ούτε ύψώνει την χιτλερική προσπάθεια πάνω από μίαν άπλην έπιδρομή κατά τής έξουσίας.

Το πράγμα δέν διαφεύγει την αντίληψη κανενός. Πολύ όλιγώτερο τών ήγετών του κινήματος, που άφου έξεφρωτώθηκαν κατ' ανάγκη το άρχικό τους πρόγραμμα είναι ύποχρεωμένοι να στραφούν προς μεταρρυθμίσεις που οι ίδιοι άγνωστον την έκτασή τους και που πιθανόν ναποθούν οι μοιραίες θύελλες, όπως εκείνες που ό μαθητευόμενος μάγος του γνωστού μύθου άπόλυσε χωρίς να το ξέρει ό δάσκαλός του και ήταν κατόπιν άδύνατο να τις συγκρατήσει. Στο μεταξύ όμως, ή έντύπωση τής αναρχίας και τής ψυχικής ταραχής, όσο και αν κρύβεται στον πολύ κόσμο κάτω από την έπίφαση τής πειθαρχίας και του εθνικισμού, έπιτείνεται κάθε μέρα για να οδηγήσει σε διαμορφώσεις που είναι άδύνατο να προβλεφθούν.

Η ίδια αίτία, ή αντίδραση για το χθές, αλλά με μορφή διαφορετική, ώδήγησε στη διαμόρφωση τών αυταρχικών κυβερνήσεων τής Αυστρίας ιδίως, τής Ούγγαρίας και τής Τσεχοσλοβακίας, κατά δεύτερο λόγο. Μά ή αντίδραση περιορίστηκε μόνο στην ούσιαστική μεταβολή του τρόπου τής διακυβέρνησης και στην άναστολή, ή μάλλον την επιβράδυνση, τής εξέλιξης προς τα εμπρός που είχε ένταθεί με τα σοσιαλδημοκρατικά καθεστώτα τών οποίων καταπολεμείται ή ανάπτυξη, ενώ υιοθετούνται και επεκτείνονται τα έργα. Στον έπισκέπη π. χ. τής Βιέννης, όλοι προθυμοποιούνται να έπιδείξουν με περηφάνεια τις μεγάλες πολυκατοικίες — ή Karl Marx Stiftung και ή Lassalle Hof κάνουν την μεγαλύτερη έντύπωση — που ή σοσιαλδημοκρατική δημοτική άρχή τής Βιέννης, έχτισε για την υγιεινή και ευθυνη κατοικία τών εργατών και τών υπαλλήλων, ενώ σύγχρονα από τους προσκείμενους προς τη σημερινή Κυβέρνηση κύκλους, βοίζεται χυδαία ή όλη πολιτεία τών σοσιαλδημοκρατών που θεωρούνται πραγματικός κίνδυνος εθνικός, παράλληλος προς το χιτλερικό κίνδυνο, που παρά τις διαβεβαιώσεις του καγγελλαρίου Dollfuss, είναι άκόμη άρχετα σοβαρός, γιατί έχει βάση λαϊκή, ενώ ή προσπάθεια του καγγελλαρίου προς άποτροπή τής ένωσης με την Γερμανία, έχει τη ρίζα της στα συμφέροντα τών μεγαλοβιομηχανικών κύκλων, που φοβούνται ότι σε περίπτωση ένωσης θα άπορροφηθούν από τις γερμανικές βιομηχανίες.

Οι αυταρχικές κυβερνήσεις τών Κεντρικών Κρατών έχουν τάξει ένα βαρύτατο σκοπό στον έαυτό τους. Να βελτιώσουν την κατάσταση. Και γι αυτό επιδιώκουν κάτι πολύ μετριώτερο. Επιδιώκουν να διατηρήσουν την κατάσταση που ύπάρχει, γιατί νομίζουν, όπως είναι φανερό, ότι το μη χειροτέρεμά της είναι κι όλας μια βελτίωση που επιτρέπει άφ' ένός μόν την άναμιονή καλύτερων ήμερών, άφ' έτέρου δέ την ένίσχυση από μέρους εκείνων στους οποίους κατ'άλληλος χειρισμός τής έξωτερικής πολιτικής τών Κρατών αυτών τα παριστάνει σαν αναγκαίους παράγοντες τής Ευρωπαϊκής ίσοροπίας, που κανένας δέν θέλει πραγματικά να τη θίξει ενώ οι περισσότεροι θέλουν να φαίνονται ότι μπορούν να την άπειλήσουν.

Η προσπάθεια αυτή να διατηρηθεί ή κατάσταση που ύφίσταται είναι μία πολιτική συνετή, μά γεμάτη άνησυχίες. Τα γεγονότα εξελίσσονται με άσύλ-

ληπτη ραγδαιότητα και η στενή αλληλεξάρτηση των σημερινών κρατών, ιδιαίτερα δὲ των Κεντρικῶν — ἀπομεινάρι τῆς Δυαδικῆς Μοναρχίας — προκαλεῖ κάθε μέρα κοινωνικὲς διαμορφώσεις και κυματισμοὺς με ἀπρόβλεπτη ἔκταση και ἔνταση, μπροστὰ στους ὁποίους εἶνε ζήτημα στιγμῆς και μόνο ἂν θὰ ἀνθέξει ἡ σημερινὴ προσπάθεια ἢ ἂν θὰ ἀναγκασθεῖ νὰ προσανατολίσει τὴν κατὰσταση πρὸς νέες ἄγνωστες ἐξελίξεις. Ἀποτέλεσμα ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἀνησυχίας πού αἰσθάνεται κανένας παντοῦ και πού προσπαθοῦν ἐν τούτοις νὰ χαλιναγωγήσουν οἱ κυβερνήσεις με ποικίλα μέτρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ προληπτικὴ λογοκρισία τοῦ τύπου και οἱ κατασχέσεις τῶν ἐφημερίδων πού ἀπαντιῶνται κάθε μέρα εἶνε ἴσως τὰ ἐλαφρότερα.

Μέσα στὸ χάος αὐτὸ πού προκαλεῖ ἡ προσπάθεια ν' ἀνακαλυφθοῦν οἱ κεντρικὲς γραμμὲς — στὶς ὁποῖες θὰ στηριχθεῖ ἡ αὐριανὴ πραγματικότητα, κάθε ἀξιολογικὴ ἐκτίμηση τῶν διαφορῶν ἐκδηλώσεων τῆς σημερινῆς δραστηριότητος τῶν νέων πολιτικῶν και κοινωνικῶν συστημάτων εἶναι περιττή. Ὅλα τὰ συστήματα αὐτὰ διατρέχουν μιὰ περίοδο διάπλασης ἢ ὁποῖα εἶναι ἄδηλο πού θὰ καταλήξει. Συνθήματα πού ἐρρίχθησαν γιὰ τὴ δημιουργία ἐντυπώσεων, τὴν πρώτη στιγμῆ, ὅπως π. χ. τὸ περίφημο χιτλερικὸ «die deutsche Frau raucht nicht» (ἡ Γερμανίδα δὲν καπνίζει), πού τόσο ἐξετιμήθηκε ἰδίως στὸν τόπο μας, ἐγκατελείφθησαν ὀριστικά. Προσπάθειες ἐκμετάλλευσης τῶν γεγονότων εἰς βάρος τῶν ἀντιπάλων, ὅπως ἡ γελοία ἀπόδοση τῆς πυρκαϊῆς τοῦ Ράιχσταχ στους κομμουνιστὲς, ἐξεφυλίσθησαν. Ἐνῶ σύγχρονα νέοι προσανατολισμοὶ πρὸς τὰ παραδεγμένα πού ἀποδείχνονται ἀπὸ τὸν τελευταῖο λόγο τοῦ Γκαϊμπελς στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν — λίγο πρὶν ἀπ' τὴ θεατρικὴ ἀποχώρηση τοῦ Ράιχ ἀπὸ τὸν ὄργανισμό τῆς Γενεύης — διαμορφώνονται στὴ Γερμανία αὐτὴ, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐνομήθη ἀπὸ τοὺς ἀφελεῖς πὼς θὰ ἔπνεε ὁ ἄνεμος μιᾶς πραγματικῆς ἀναδημιουργίας...

Τὰ νέα συστήματα, και ἰδιαίτερα ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς πού ἐστηρίχθησαν στὴν ἀπότομη στροφή πρὸς τὰ πίσω, δὲν ἐστάθησαν τυχερά. Ὁ φασισμὸς ἐπιβλήθηκε σὲ ἐποχὴ πού ἡ οἰκονομικὴ κρίση εἶχε ἀρχίσει νὰ περνᾷ. Ἔτσι κατῶρθωσε δρώντας σὲ περίοδο εὐημερίας νὰ δημιουργήσει εὐχερῶς μιὰ ἰδιότυπη πολιτικὴ κατασκευή και νὰ κάνει ἀναγκαῖα τὴν ὑπαρξὴ του στὴν Ἰταλία γιὰ ὄρισμένον καιρό. Ὁ χιτλερισμὸς, ἔχοντας ν' ἀντιμετωπίσει τὶς συνέπειες τῆς κρίσης πού ἐξακολουθεῖ, φθείρεται με αὐτὲς, χωρὶς νὰ προφθάσει οὔτε κἂν νὰ δημιουργήσει τίποτα τὸ ἰδιότυπο, πού νὰ ξεχωρίζει τὴ σημερινὴ κατάσταση ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Ἐξακολουθεῖ και θὰ ἐξακολουθήσει ἴσως ἐπὶ πολὺ νὰ ἀναζητεῖ τὴν τελικὴ του μορφή, ἐνῶ με τὴν πάροδο τοῦ χρόνου μοιραῖα πέφτει στὴν κατηγορία ἐνὸς ἀπλοῦ δεσποτικῶν καθεστῶτος, γνώριμου μὲν στὴ Γερμανία, ἀλλὰ χωρὶς καμμιά γενικώτερη σημασία, ὅσο κι' ἂν προσπαθεῖ με θεατρικὲς ἐκδηλώσεις ὅπως ὁ διωγμὸς τῶν ἑβραίων, ἢ ἀποχώρηση ἀπ' τὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, κι' ἡ δημιουργία ἐνὸς δῆθεν γερμανικοῦ δικαίου νὰ δείξει πὼς ἐνσαρκώνει μιὰ ὀλόκληρη κοσμοθεωρία.

Ἡ ἀδυναμία ὅμως ἀκριβῶς αὐτὴ νὰ διαμορφωθεῖ ἀξιολογικὴ κρίση ἐπὶ τῶν νέων συστημάτων, κάνει ἀδύνατη και τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε τὸ πολιτικὸ σύστημα, τὸ λιγώτερο κακὸ και τὸ περισσότερο εὐνοϊκὸ γιὰ τὴν ἐξέλιξη πρὸς μιὰ διαρκῆ καλυτέρευση τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν και γενικώτερα τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων. Μὰ ἀποδείχνει ταυτόχρονα πόσο πρόωρο εἶνε νὰ βεβαιώνεται πὼς τὸ σύστημα

αὐτὸ τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας ἐξεπεράσθηκε ἀπὸ τὰ πράγματα. Τούναντίον, φαίνεται και σήμερα ἀκόμα ὅτι εἶνε ἐπιδεκτικὸ κοινωνικώτερης διαμόρφωσης με βάση τὴν κοινωνικὴ διάρθρωση σὲ αὐτόνομες κοινωνικὲς τάξεις, πρᾶγμα πού θ' ἀποτελέσει τὴν αὐριανὴ του ἐξέλιξη.

Ἐκεῖνο ὅμως πού φαίνεται πὼς γκρεμίζεται πιά ὀριστικὰ ὕστερα ἀπὸ τὶς νέες διαμορφώσεις τῶν σύγχρονων πολιτικῶν συστημάτων, εἶνε τὸ ἄτομο σὰν παράγοντας πολιτικὸς και κοινωνικὸς. Ὁ ἀτομισμὸς τοῦ 19ου αἰῶνα, ἄρχισε κιόλα νὰ περιστέλλεται σοβαρὰ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας γιὰ νὰ καταλήξει με τὰ ἀλλεπάλληλα χτυπήματα πού τοῦ ἐδόθησαν τὴν τελευταία δεκαπενταετία (μπολσεβικισμὸς, φασισμὸς, κεμαλισμὸς, χιτλερισμὸς, διάφορες δικτατορίες) νὰ δώσει τὴ θέση του σὲ κοινωνικὰ συστήματα, πού τοποθετοῦν τὸ κέντρο τῆς πολιτικῆς και κοινωνικῆς ζωῆς ὄχι στὸ ἄτομο, μὰ στὶς κοινωνικὲς τάξεις. Τὴν πραγματικότητά δὲ αὐτὴ ὀφείλει νὰ τὴ λάβει ὑπ' ὄψη τῆς ἢ δημοκρατία, ἀκριβῶς γιατί ἔχει ὑποχρέωση νὰ μυνθεῖ και νὰ φράξει τὸ δρόμο στὸ κῆμα τῆς ἀνατροπῆς. Πρέπει ἡ δημοκρατία νὰ πάρει τὰ ἀγαθὰ στοιχεῖα τῶν νέων ἰδεῶν, πού δημαγωγικὰ ἐκμεταλλεύονται οἱ δεσποτεῖες τῆς σημερινῆς ἐποχῆς και πού βγῆκαν ἴσα-ἴσα μέσα ἀπὸ τὴ δική της ἐλεύθερη ἐξέλιξη πρὸς τὰ ἔμπρός. Νὰ ἀψογεῖ νὰ εἶνε τόσο εὐαίσθητη στὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου και νὰ ὀργανώσει τὰ δικαιώματα και τὰ καθήκοντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων, πού βρίσκονται σήμερα σὲ κατάσταση χάωδη. Καὶ αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ, στὴ χώρα μας τοῦλάχιστον, μόνο με τὴν γενικὴ καθιέρωση τοῦ ὑποχρεωτικοῦ συνδικάτου, ὅπως σὲ πολλὰ ἐπαγγέλματα, (π. χ. τὸ δικηγορικὸ και τὸ ἰατρικὸ) ἄρχισε κιόλας νὰ γίνεται, σὰν πρῶτο βῆμα.

Γιατὶ ὀλουδήποτε και ἂν κατασταλάξει ἡ σημερινὴ μεταβατικὴ περίοδος, ὁ κόσμος ὀδηγεῖται ψηλαφητὰ ἀλλὰ σίγουρα σὲ διαμόρφωση συνδικαλιστικῆ. Ἡ δημοκρατία δὲν πρέπει νὰ ἀποφύγει τὴν ὀλοκλήρωσή της. Θὰ πολεμήσει ἔτσι με περισσότερα ὄπλα τὸ μαρσισμό...

ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ

Ο ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ

Γιὰ τὸ Βερναρδάκη—τὸ θαυμαστὸ Δημήτριο Βερναρδάκη—, ποῦ γεννήθηκε ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια, δὲ μοῦ πέφτει λόγος νὰ μιλήσω παρὰ μόνον ἀπὸ θεατρικὴ ἀποψη, ἐπειδὴ ἔξω ἀπὸ τὸ θέατρο καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη του δὲν μοῦ ἔτυχε ν' ἀσχοληθῶ μὲ τίποτε ἄλλο.

Λοιπὸν ὁ Βερναρδάκης τοὺς πρώτους τοὺς πόθους τοὺς θεατρικοὺς θὰ τοὺς αἰσθάνθηκε στὴν πατρίδα του, τὴν ἑρωτικὴ τὴ Μιτυλήνη, στὸ Γυμνάσιο, διαβάζοντας τοὺς ἀρχαίους τραγικούς, ἀν καὶ βέβαια δὲν ἔχουμε καμιὰ τέτια μαρτυρία· ὅμως ἐκεῖ, καθὼς καὶ στὴν Ἀθήνα ποῦ ἤρθε νέος-νέος φοιτητής, θεατρικὴ ζωὴ δὲν ὑπῆρχε παρὰ μόνον, ποῦ καὶ ποῦ, γινότανε καὶ μιὰ ἑλληνικὴ παράσταση στὸ μοναδικὸ τὸ θέατρο, τὸ χειμῶνα, μπροστὰ σὲ ἄδεια καθίσματα, ἐνῶ πολὺ συχνότερα παίζανε Ἰταλικοὶ καὶ γαλλικοὶ θίασοι μ' ἐπιτυχία. (Παλιὰ ἢ κληρονομία νὰ βρίσκουν τὰ ἑλληνικὰ ἔργα δυσκολίες). Τὸ καλοκαίρι δὲν εἶχε παραστάσεις, γιὰ τὴ θερινὰ θέατρα πρωτοανοίξανε μετὰ εἴκοσι χρόνια (περ. Τέχνη καὶ Θέατρον 1916, φ. 1: Ν. Λάσκαρη: Τὰ θερινὰ θέατρα Ἀθηναίων).

Γι' αὐτὸ, τὰ πρώτα τοῦ ποιητικὰ ἔργα εἶναι «ἠρωϊκοκωμικὰ ἐπύλλια», ποῦ ἦτανε τότε ἡ ποιητικὴ ἔκφραση τῆς μόδας, μὲ πατέρα τους τὸ *Στρογγύλο Καλοπείριον* τοῦ Κουμανούδη (1851). Ἔτσι γράφει τὴ *Γραμμομαχία* (1854) μὲ τρόπο ἀρχαϊκότατο· φροντίζει μάλιστα στὸν πρόλογό του νὰ συστήσει στοὺς νέους νὰ γράφουν ἀρχαϊκὰ καὶ πιστεύει ὅτι σὲ λίγο θὰ τοὺς φτάνανε τοὺς ἀρχαίους· νὰ κι ἐν' ἀπόσπασμα χαρακτηριστικὸ:

*Ἐγὼ μὲν οὖν ἤλαυνον
οἱ μὲς τότε βελόνας, πλὴν ἀλλὰ σὸχι
βελόνας ὑπεολέπτους, οἷας αἱ τοῦ νῦν
αἰῶνος κύριαι ἦ καὶ τὸ κάλλιον
κυρίαί· ἐπειδὴ δὲν εἰμ' ἀνόητος
τοσοῦτον, ὡστ' ἀφρόνως...*

Τὸν ἴδιον χρόνον τυπώνει τὸν *Περίδρομον* καὶ γράφει καὶ τὸν *Πλάνη*, ποῦ δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ. Στὰ 1856 τοῦ βραβεύουνε τὴν *Εἰκασία του*, γραμμένη σὲ 15σύλλαβους ὁμοίους μὲ τοῦ Π. Σούτσου καὶ στὸν πρόλογο—εἶναι σημαντικοὶ ὅλοι οἱ πρόλογοι τοῦ Βερναρδάκη—λάμπει ἕνα πνεῦμα ζωντανὸ καὶ ἀνήσυχον, ἔχει ἀφήσει τὸν ἀρχαϊσμὸ καὶ

ζητάει μιὰ διέξοδο καὶ πρὸς τὴ δημοτικὴ· ἀκόμα δὲν ἦταν ἄγριοι οἱ καθαρευουσιάνοι· ἀργότερα μὲ τὸν Κόντο παραφερθήκανε.

Στὰ 1855 τυπώνει τὸ *Τρωγάλιον δοκηιοσόφου*, ἕνα φυλλάδιον ἐπιθετικὸ, ποῦ χτυπάει τοῦ Χρυσοθέγγη τὸ *Ἐπιδόρπιον τοῦ Γραμματιοφάγου* (1855), ποῦ τὸ εἶχε γράψει ἐναντίον τῶν *Σουτσείων* (1854) τοῦ σπουδαίου ἐκείνου τοῦ Ἀσώπιου,—ἄλλο πάλι ἀνθος τῆς ἐποχῆς αὐτὰ τὰ φυλλάδια, ποῦ ὡς τις μέρες μας εἶνε γεμάτα θρисиές, ἡ μόνη πνευματικὴ ἀνησυχία μερικῶν καθηγητῶν τοῦ Ἀθηνῆσι.

Ἡ ποίηση, ἡ γραμματικὴ πολυγλωσσία καὶ ἡ ἐπιθετικότητα εἶνε ὅ,τι καλλιέργησε ὁ Βερναρδάκης σ' ἔλη του τὴ ζωὴ.

Μόλις τελείωσε τὸ Πανεπιστήμιον, τοῦ τυχαίνει ἡ εὐτυχία νὰ τὸν στείλει στὴ Γερμανία ἕνας πλούσιος συνονόματός του κι' ἐκεῖ τὸ φτωχόπαιδον τῆς Μιτυλήνης ἀπλώνει τὸ νοῦ του πρὸς ὅλες τῆς πηγὰς τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς μελέτης. Σπουδάζει γερὰ τὴ Φιλολογία, ποῦ ἀπὸ παιδάκι τὴν εἶχε ἀγαπήσει· διάβασε δώδεκα χρόνῳ Λουκιανὸν γιὰ εὐχαρίστηση! (Μιλτ. Μιχαηλίδου: Βίος καὶ Ἔργα Δ. Βερναρδάκη, ἐν Μιτυλήνῃ, 1909) καὶ βλέπει καὶ πολὺ θέατρο σὲ μιὰ ἐποχὴ ποῦ ἀγαποῦσαν τὸ Σαίξπηρ ξεχωριστὰ οἱ Γερμανοί· μέσα στὴ Σαίξπηρομανίῶν αὐτῆ, καθὼς εἶχε φυσικὸ τὴν εὐστροφὴ ἀλλαγῆ, ξεχνάει τὸν πατροπαράδοτον κλασικισμό, ἐνθουσιάζεται καὶ ποθεῖ κι' αὐτὸς νὰ ἐργαστεῖ μὲ αὐτὰς τὶς προϋποθέσεις. Γράφει τὴ *Μαρία Δοξαπατοῦ*, τῆς δάζει· γιὰ προμετωπίδα τὸ:

*Οὐκ αἶδω τὰ παλαιά,
καινὰ γὰρ ἄμα κρείσσω.
Νέος ὁ Ζεὺς βασιλεύει,
τὸ παλαιὸν δ' ἦν Κρόνος ἄρχων,
Ἀπίτω Μοῦσα παλαιά*

ΤΙΜΟΘΕΟΣ (παρ' Ἀθηναίῳ).

καὶ τὴ στέλνει στὸ Διαγωνισμό· δὲ βραβεύθηκε, τὴ βρῆκαν μᾶλλον διήγημα· εἶνε ἀλήθεια μίσηση ἀτόφια τοῦ Σαίξπηρ, γενικὰ καὶ στὰ μέρη ποῦ τὰ ἔχει στὸ πεζὸ, στὴν ὀμιλία τῶν λαϊκῶν προσώπων καὶ στὸ «χιούμορ» τους. Στὰ 1858 τὴν τυπώνει στὸ *Μόναχο* μ' ἕνα πολυσέλιδον πρόλογο κι' ἐκεῖ ἐκθέτει τὴν καινούργια του πίστη τὴ ρομαντικὴ καὶ ὑποστηρίζει πῶς δὲν χρησιμεύουν γιὰ τὸ ἑλληνικὸ θέατρο οὔτε οἱ ὑποθέσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας οὔτε τῆς νέας παρὰ τῆς μεσαιωνικῆς. Τὰ θεατρικὰ ἔργα κατ' ἀνάγκη σὲ ὅλον τὸν κόσμον ἦταν ἱστορικά, γιὰ τὴ κοινωνικὴ ὀργάνωση τέτια, ποῦ νὰ δίνει λαθεῖ γιὰ ἔργα μὲ ἄλλες ὑποθέσεις κοινωνικῆς, δὲν ὑπῆρχε.

Ἡ *Μαρία Δοξαπατοῦ* τυπώθηκε καὶ στὰ 1868 καὶ στὰ 1903 (Α' τόμος Δραμάτων) καὶ παίχθηκε στὴν Ἀθήνα στὶς 10 τοῦ Δεκεμβρίου 1865 μὲ τοὺς: Πιπίνια Βοναπέρα, Π. Σούτσα, Ἐλένη Χέλμη (Ζεῖ) καὶ Κ. Χέλμη. Μὲ τὴ *Μαρ. Δοξ.* ἀνοίξε τὸ Δημοτικὸ θέατρο Πειραιῶς (1895, 19 τοῦ Ἀπρ.).

Μὰ τὸ μικρόδιον τοῦ κλασικισμοῦ δὲν τὸν ἀφήνει καὶ γράφει στὴν ξενιτιά τοὺς *Κυρελίδας*, καὶ τοὺς ὑποβάλλει στὸ Διαγωνισμό τοῦ 1859 μὲ τὶς τρεῖς τους πράξεις μόνον. Καὶ πάλι δὲν βραβεύθηκε ἔπως ἔγινε καὶ τὸν ἄλλο χρόνον, ποῦ τοὺς ξαναὑπέβαλε (*Πανδώρα* 1859, φ. 227 καὶ 1860 φ. 243 οἱ κρίσεις). Δὲν παύει ὅμως νὰ μιμεῖται τὸ Σαίξπηρ καὶ λίγο τὸν *Εγμοντ*. Τὸ ἔργο εἶναι φοβερὸ καὶ ἔξω ἀπὸ κάθε θεατρικὴ προϋπόθεση.

Τὸ τύπωσε στὰ 1860 στὴ Λειψία καὶ παίχθηκε στὰ 1891, 1, Νοεμβρίου «ἐν τῷ εὐρυχώρῳ κερνεσίῳ τοῦ κ. Μαντζελιώτη, στὴν Ἀθήνα, (Ζάμπου, Ἀρνωτάκης, Πεταλάς), χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ (Δέξ καὶ *Ἐφημερίς* 1897, 6 καὶ 18 Νοεμβρίου).

Γυρίζει στὴν Ἀθήνα καὶ γίνεται σ' ἕνα χρόνον καθηγητῆς τῆς ἱστορίας στὸ

Πανεπιστήμιο (1862) κι' έμεινε περίφημος ο έναρκτηριός του καθώς και η Εισήγησή του στο Ράλλειο το 1863 (Πανδώρα).

Και πραγματικά, γράφει την καθαρεύουσα θαυμάσια. Ήταν εκπληκτικός. Ο ιδανικός άνθρωπος της εποχής: «Ποιητικά» ώρατος, σφός, ασύγκριτα σφός, νέος, ποιητής!

Ο πρωθυπουργός ο Κουμουνούρος ήταν φιλοθέατρος: έκανε μιὰ Έπιτροπή από τους Α. Ραγκαβή, Γ. Τερτζέτη, Κ. Κωστή, Άγγελο Βλάχο και από τον Βερναρδάκη «... Ένα σκεφθῆ και εἴρη τρόπον συστάσεως ελληνικοῦ θεάτρου οὐχι ἐξ ἀνθρώπων τυχαίων, ἀλλὰ μελλόντων νά σπουδάσωσι...» (Παλιγγενεσία 1865, 21 του Γενάρη) και οργανώθηκε πιδ καλά και επιχορηγήθηκε ο θίασος του αξιόλογου του Π. Σούτσα.

Τότε, καθώς είπαμε, παίχθηκε και η Μαρία Δοξαπατοῖ με σπάνιαν έπιτυχία—17 φορές!—και την έθαλε και τιμητική του ο Σούτσας και είχε και πάλι πολὺ κόσμος. Η φίρμα του καθιερώθηκε πιδ και φυσικά ένας άλλος ήθοποιός του θιάσου, ο Σίσουφος το ζήτησε για τῆ δική του τῆν τιμητική τους Κυρελίδας. Δέν τους έδωσε γιατί ήταν δύσκολο τὸ ανέβασμά τους: είχε όμως σχεδιασμένη τῆ Μερόπη για χάρη του Σίσουφου τῆν τελείωσε ο Ένα μήνα (Δές πρόλογο Α' τόμου Δραμάτων). Πόσο καλόκαρδος πρέπει νά ήταν για νά καθίσει νά γράφει έργο από φίλια πρὸς ένα ήθοποιό! Για χάρη όμως του Βερναρδάκη και για χάρη κανενός συγγραφέα δέν θά θυσάζε οὐτε μισὸ δευτερόλεπτο από τῆν τεμπελιά του κανέναν ήθοποιός. Έτσι εἶνε αὐτά τὰ ἀναγκαῖα κακά, οἱ ήθοποιοί!

Η Μερόπη εἶνε τὸ καλύτερό του έργο: έντονο, σύντομο, θεατρικό. Ήμεινε στο ρεπερτόριο και τὸ παίζαν όλες οἱ πρωταγωνίστριες του καλιοῦ καιροῦ. Γίνεται στήν ΙΑ' εκατονταετηρίδα π. Χ.

Παίχθηκε για πρώτη φορά πανηγυρικά στίς 12 του Μάρτη 1866 (Π. Βονασέρα, Π. Σούτσας, Ε. Σαβερίου, Μ. Ἀρνωτάκης, Α. Σίσουφος). Μεταφράστηκε σερβικά από τον Βλαδάν Γεωργεβιτς, πηξά, στο περιοδικό Ότασάβνα Ιούλ. 1892 (Δές Παρνασσός ΙΑ' σελ. 697) και ιταλικά από τὸν Carlo Gazzo η πρώτη πράξη (Άκρόπολις 1901, 28 Οχτ.). Και τὸ 23ο Δημοτικό σχολείο Θεσσαλονίκης τῆν έπαιξε μεταφρασμένη στή Δημοτική (1931). Ο Brunet de Presle έκανε για τῆ Μερόπη μᾶθημα στο «Πανεπιστήμιο του Παρισοῦ», η Revue de Paris 1867 τῆς έκανε σπουδαία κριτική και τῆν άνέφερε και ο Girardin στή Δραματολογία του, αν δέν πῆβαινε. Τυπώθηκε στίς 1866, 1883 και 1903.

Αὐτὸ θά πει δόξα, αν και οἱ ξένοι δέν εξετάζουσε τὸ Βερναρδάκη σχετικά με τῆ θέση του στο ελληνικὸ θεάτρο η αισθητικά, παρά βλέπανε σ' αὐτὸν και τους άψογους λῆμβους του, καθώς φανταζόντουσαν, τῆν άνάσταση τῆς αρχαίας τραγωδίας στίς παλιά τῆς τὰ χῶματα.

Μὰ στο Πανεπιστήμιο δέν περνούσε καλά: ο βάρβαρος ο Κόντος τὸν γέμιζε πίκρες: παραιτήθηκε και με πονεμένη τῆν ευγενική του τῆν ψυχή «ο κάτοχος ποιητικῆς, μοναδικῆς από τῆς συστάσεως του ελληνικοῦ βασιλείου παιδείας, ἀδάμας κατά πάσας αὐτοῦ τὰς μορφῆς εξειροασμένους» (Μιχαηλίδη, σ. 19) γύρισε στήν πατρίδα του και κύταξε τὰ χτήματά του «έρμητῆ τῆς Μιτυλήνης» τὸν εἶπανε.

Στή μοναξιά γράφει πάλι: κατά παράκληση φίλων του — πάντα του χρειαζότανε για τὰ θεατρικά του έργα ένα κίνητρο ἄμεσο έξωτερικό και τότε πετύχαινε πιδ πολὺ—τῆν Εὐφροσύνη. Πρόκειται για τῆν θρυλική τῆν Κυρά-Φροσύνη και ο Βερναρδάκης τὸν έρωτά τῆς στόν Μουχτάρ τὸν δικαιολογεί, επειδή εκείνη ποθοῦσε νά τὸν κάνει νά επανασταστήσει με τούς Έλληνες για νά χτυπήσουσε τούς Τούρκους. Η υπόθεση εἶνε κυρίως έρωτική και ο Βερναρδάκης δέν ήταν έρωτικός άνθρωπος: δέν ξέρουμε τίποτα γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα: οἱ παλιοῦ δέν διηγούνται καμμιά περιπέτειά του στίς παρασκήνια: δέν ήταν και παντρεμένος: γι' αὐτὸ, όπως και κάθε έρωτικό στοιχείο στο έργο του, δέν έχει αξία.

Έρχεται κι' άλλη μιὰ φορά τῆ έγγραφε στή Γερμανία για τὸς ιστορικούς κύκλους που πρέπει νά έχει τὸ δράμα, και μιμείται εξακολουθητικά τὸ Σαίξπηρ. Πολλοί, π. χ. ο Κλ. Ραγκαβῆς, μιμούνται τὸ Σαίξπηρ, αν και εἶνε κλασικιστῆς που θά πρέπει νά μιμούνται πιδ πολὺ τὸς αρχαίους τραγικούς: νά ένα ζήτημα για μελέτη!

Τὸν πνίγει η θλίψη! Τ' ατομικά και τὰ εθνικά. Οἱ Βούλγαροι κινούνται και παίρνουν απάνω τους. Ο Βερναρδάκης ήταν από κείνους που πιστεύανε στο 21 και πὸς η Έπαναστάση δὲ ήταν παρά η αρχή για τῆ γενική εξέγερση, που θά ξανάτῆζε τῆ Βυζαντινὴ αυτοκρατορία. Μὰ η πραγματικότητα του σβύνει τὰ όνειρά του. Η πολιτική τῆς εποχής του ήταν κατώτερη, μικρόχαρη, ελληνική. Ο Τρικυόπης δέν είχε φανε. Τῆ νά γράφει: Για ποιους νά γράφει: Όλα λυγίζουν μέσα του. Υποφέρει και βασανίζεται και δέν έχει κοντά του κανένα. Και η Εὐφροσύνη του εἶνε κουρασμένη και δυσκίνητη.

Παίχθηκε στίς 25 του Μάρτη 1876 (Π. Βονασέρα, Άλεξιάδης). Τυπώθηκε στίς 1882 και 1903 (Α' Τόμος Δραμάτων, δὲς και τὸν πρόλογο τῆς α' έκδοσης).

Μὰ ωστόσο τυπώνει τὸν περίφημο Ψευδαττικισμοῦ έλεγχο, 1885, και αρχίζει τὸν Εὐρηπίδη.

Από τῆν Εὐφροσύνη δέν γράφει τίποτε θεατρικό και στίς 1893 παρουσιάζεται στο έρημητήριό του ο Διον. Ταβουλάρης, κάνοντας περιοδεία με τὸ θιασό του. Συγκίνηση και υποδοχή. Πάντα έχουνε νά πῶνε πολλά ο συγγραφέας κι' ο πρωταγωνιστῆς, όταν συναντηθούνε, ύστερ' από καιρό. Οἱ στιγμές τους οἱ πρώτες εἶνε θερμές και γόνιμες. Απάνω στή κουβέντα του μιλάει για ένα καινούργιο έργο και του διαβάξει τῆν πρώτη πράξη. Ο Ταβουλάρης ένθουσιάζεται—δέν ήθελε και πολὺ ο μακαρίτης—και τὸν βιάζει νά τὸ τελειώσει. Τὸ τελειώνει σε λίγο καιροῦ και γίνονται δύο πρεμιέρες, που ήταν θαῦμα. Τὸ έργο ήταν η Φαύστα.

Σὲ μᾶς φαίνεται περίεργο νά δώσει ο συγγραφέας τὸ έργο του σε δύο θιάσους τῆν ίδια εποχή που είχανε και αντίπαλες πρωταγωνίστριες, μὰ τ' όνομα του Βερναρδάκη ήταν τέτοιο που μπορούσε νά θρέψει και τέσσερις θιάσους. Η άμιλλα φουντώνει οἱ άνδρες ξυρίζουν τὰ μουστάκια τους—(ο Παντόπουλος τὰ είχε ξυρίσει πιδ πριν, —) ο κόσμος τρελλάθηκε, τὰ παγωτά παίρνουν όνομα του έργου «... Μετὰ μακροῦς χρόνους, οίφας επί τῆς σκηνης τὸ άβοεστον τῆς φαντασίας του προῖον με τῆς γλώσσῆς τῆν άφθαστον γλυκύτητα, εφώτισεν ημᾶς δι' αἰγλης θαμβούσης και εθέρμανε τὰς ψυχρανθείσας καρδίας μας... Κηλεῖ η μουσική τῆς γλώσσῆς του τῆν άκοήν. Αν ο ποιητῆς δι' ενὸς αἱματος ανήλθεν εν τῆ «Φαύστα» εἰς άποδοστον ύψος δραματικῆς τέχνης έδωκε συγγόνως δι' αὐτῆς τῆν όμοιοκῆν λῦσιν εἰς τὸ πολυπαῆς γλωσσικὸν ζήτημα...» (Ν. Έφημερίς 1893, 23 Σεπτεμβρίου) «... ο Βερναρδάκης εν ημεραῖς εθνικῆς δυσφορίας έπαρηγόρησε τὸ έθνος...» (Έφημερίς, 23 Σεπτεμβρίου). Και μέσα σ' αὐτὸ τὸ παραλήρημα ο Παλαμᾶς μόνο, που δέν είχε γίνει ακόμη Πρόεδρος τῆς Ακαδημείας, γράφει: «... Η συγκίνησις δὲ τῆν όποίαν γενικῶς εξέγειρε η «Φαύστα» καλὸν θά ήτο νά παρατηρήση τις οτι δέν προήλθε τόσο εν του οτι η γλώσσα τῆς εἶνε εύκολος η εξ ολοκλήρου προσιτῆ εἰς τὸ κοινὸν οδδ' εν του οτι απευθύνεται εἰς τῆν καρδιαν του ως πάσα ποιητικῆ γλώσσα, όσον εν τῆς λαμπρότιτος τῆς παραδόσεως... η ψυχική κατάστασις τῶν ευσεβῶν εἰς τὸς ναοῦς τῆν έσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης... δέν περιμένουν νά συγκινηθοῦν εν τῆς εξηγήσεως του κειμένου του Εὐαγγελίου...» (Έστία 1893, σ. 225). Και πιδ κάτω λέει πὸς δέν πρέπει νά παραδεχθοῦμε σάν τῆν Ν Έφημερίδα οτι λύθηκε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα και οτι πρέπει νά περιμένουν τὸ Βερναρδάκη τῆς δημοτικῆς «... ἀλλ' η επιτυχία τῆς «Φαύστας» δέν πρέπει νά τρομάζει τὸς θιασώτας τῆς απλοπειας, ἀλλὰ νά κεντρίσει πρὸς εργασίαν...».

Ὡς έργο η Φαύστα εἶνε βαρὺ και σχεδὸν ακίνητο. Σήμερα δέν θά μπορούσε, και εξὸν από τῆ γλώσσα νά σταθεῖ. Η καθαρεύουσά του όμως και ο λῆμβός του εἶνε θαῦμα!

Πλὴν διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐμίσησα
 κι' ἐγὼ τὸν θρόνον τοῦτον καὶ τὸν πέριξ του
 ἀνδραποδώδη κόσμον, κ' ἡ καρδιά μου
 ἐτίοιμη ν' ἀσφυκτῆσθαι ἐκ τοῦ βδελυδοῦ,
 ἀνετινάχθαι αἴφνης καὶ ἐσκιρτήσῃ,
 κι' ἡσθάνθῃ ὅ,τι πρότερον οὐδέποτε,
 καθ' ἣν σιγμὴν τὸ πρῶτον ἔστη πρὸ ἐμοῦ
 φωτοβολῶν ἐκ κάλλους καὶ νεότητος
 ὁ ἦρωας τῆς ἀνδρείας καὶ ἀρετῆς
 ὁ εἰς τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν τὸ ξίφος του
 πολλάκις βάψας τὸ δαφροσιεφές...

(σελ. 81)

Ἡ Φαῦστα παίχτηκε στὸ θέατρο Ὀμονοίς στὶς 21 Σεπτεμβρίου 1893 (Βερώνη, Ταβουλάρη, Φύρσι, Ζάνος, Περίδης, Βενιέρης καὶ τὴν ἄλλη μέρα στὸ θέατρο Ὀλύμπια (Παρασκευοπούλου, Κοτοπούλης). Ὁ βασιλεὺς τῆς Ρουμανίας θέλησε νὰ μεταφραστῆι γιὰ τὸ ἐθνικὸ θέατρο (Ἐφημερίς 1900, 26 Σεπτεμβρίου), μεταφράστηκε γερμανικὰ ἀπὸ τὸν I. von Zepharovich καὶ παίχτηκε ρωσσικὰ στὴν Πετρούπολη. Στὸ «Βελικό» θέατρο ἐκπαίχτηκε στὶς 17 Φεβρουαρίου 1903 μὲ τὴ Μαρίκα. Ἡ Παρασκευοπούλου ἀρχίζει στὰ 1904 μὲ τὴ Φαῦστα. Τὴν κατάρκρινε μόνον ὁ ἕνα κενάρισμα τοῦ περιοδικοῦ Οἰκογένεια (1893) ὁ Ν. Παπαλεξάνδρου, γράφτης καὶ γ' αὐτὴν μία ἐνθουσιασμένη ἀνάλυση: Φύσις αἰσθητικὴ ἀνάπτυξη... Ἐν Κερκύρα 1894 ὑπὸ Χ. Α. Ἡλιοπούλου. Γιὰ τελευταία φορά παίχτηκε ὡς ἐκτακτὴ προέκταξη τῆς Παρασκευοπούλου στὸ θέατρο Ὀλύμπια 11 Φεβρ. 1932. Τυπώθηκε στὰ 1894.

Ἦταν ὁ τελευταῖος τοῦ θρίαμβου. Καὶ τοῦ Βερναρδάκη καὶ τῆς καθαρεύουσας. Ὁ δημοτικισμὸς εἶχε προχωρήσει καὶ μὲς τοῦ προχωρεῖ καὶ ἡ κατάρκισή του Β. Ὁ νατουραλισμὸς τοῦ Κωμειδύλλιου φέρνει τὴν πρόοδο καὶ δυναμώνει τὰ καινούργια ἰδανικά: Ὁ ἔξοχος νοῦς του δὲν μπορεῖ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καὶ πιάνεται, ἀν γιὰ νὰ συγκρατῆται τὸ στήριγμά του ποὺ κλονιζότανε, ἀπὸ τὸν κλασικισμὸ του καὶ γράφει τὴν Ἀντιόπη. Μὰ οἱ ἰδέες τρέχουν μπρός, οἱ ἄνθρωποι μένουν πίσω. Θέλει πιά τέλειο κλασικισμὸ. Ἀμύνεται τὸ ἐνστικτὸ του. Βάζει χορὸ πολυπρόσωπο. Ποῦ ἡ ἐγκράτεια τῆς Μερόπης; Τώρα ζητάει καὶ μουσική. Τοῦ τὴ γράφει ὁ Σπινέλλης. Ἡ Ἐφημερίς (16 Ἰουν 1896) φωνάζει πὺς ὁ χορὸς αὐτὸς τῆς Ἀντιόπης θὰ εἶνε καλύτερος ἀπὸ τοὺς χοροὺς τῶν τραγικῶν τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς! Καὶ τὸ πιὸ ταπεινωτικὸ: 4.000 δραχμὰς τὰ σκηνικά! Τότε! Οὔτε τὸ Ἐθνικὸ τοῦ 1933 νὰ ἦταν! Πιάνεται καὶ ἡ ἐπιτυχία του εἶνε ἀμφίβολη. Ὅλο τὸ παρελθὸν ξανατεντώνεται καὶ τὸν ὑποστηρίζει. Τὸν λένε πρωτοπόρο, τὸν ψάλλουν διθυράμβους, τοῦ λένε πὺς φέρνει καινούργια ἐποχὴ στὸ θέατρο! Ἐν' ἀδόξατο κλασικὸ ἦταν τὸ ἔργο, πόσο μακριὰ ἀπὸ κάθε ζωὴ παράδερνε τὸ πνεῦμα του μὲ τὰ πεθαμένα πιά τὰ ἰδανικά του, αὐτὸς ποὺ στὴ Μερόπη καὶ στὴ Φαῦστα παίρνει ὀρισμένη στάση στὰ πολιτικὰ τῆς χώρας κάτω ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους τοῦ τοῦς ἡρώες:

Τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης ψάλλω τὸν ἄγνόν υἱόν.
 Μὲ κισσὸν στεφθῆτε, Βάχχαι, καὶ πρὸς βάκχειον χορὸν
 κοῦφρον αἴρουσα τὸν πόδα καὶ τὸν θύρσον πάλλουσαι
 κροταλίσωμεν, φωνοῦσαι, Βάχχε, Βάχχ' εἶοι, εἰδάν!

Πῶς δὶον τὸ θνητὸν περιβλήμα μου
 καῦσαν σ' ἐθέωσεν ἔμβρον ἐτι.
 Νεῦσον τὸ πῶρ σου πάντα νὰ καθάρῃ
 καὶ πάντα πάλιν νὰ θεώσῃ
 Σὲ ἰκετεύομεν, Βάχχε, νεῦσον!...

Ἡ Ἀντιόπη παίχτηκε στὸ Θ. Τσόχα, στὶς 16 Ἰουν. 896, 7, φορές συνεχῆ (Βερώνη).

Ὡς τόσο τὸ Βασιλικὸ θέατρο, ἀγαπώντας τὰ καθυστερημένα τὰ ἔργα καὶ μισώντας τὰ σύγχρονα—τὸ ἔχει, φαίνεται τὸ χτίριο—ἀντίθετα μὲ τὴ Ν. Σκηνή, ξεθεύοντας χιλιάδες χρυσὲς δραχμὲς κι' αὐτὸ μαζὶ μὲ κάτι Ἀριστοδήμους καὶ μὲ κάτι Ἰσαύρους, παίξει στὶς 6 τοῦ Μάρτη 1905 τὸ Νικηφόρο Φωκὰ του, ὕστερ' ἀπὸ πολλὰς ἀναβολὰς καὶ βάσανα (Φραγκοπούλου, Μ. Κοτοπούλη, Φύρσι). Ἄλλοτε τρέμανε οἱ θίασοι μπροστά του καὶ τὸν παρακαλοῦσαν· τώρα τοῦ κάνουν ἀναβολὰς καὶ τὸν πειράζουν! Ἡ παράσταση ἀπότυχε. Ψυχρὴ ἢ υποδοχὴ. Οἱ φίλοι του λέγανε πὺς τοῦ τὸ κουτσουρέψανε, Μὰ ἡ ἐποχὴ εἶνε ἀδυσώπητη. Τὸν εἶχε σβύσει. Ἡ Ἀντιόπη καὶ ὁ Νικηφόρος Φωκὰς δὲν τυπωθήκανε. Ποῖς εἶχε πιά τὴν δρεξὴ νὰ τὰ διαβάσει; Ὁ Παλαμᾶς (Νουμᾶς 1903), ὁ Τσοκόπουλος καὶ ὁ Ξενοπούλος (Παναθήναια II") τὸν εἶχανε συντρίψει ἐπίσημα.

Στὰ 1907 τὸ Γενάρη πεθαίνει στὴν ἐξορία του καὶ παίρνει τὴν καθαρεύουσα ἀπὸ τὸ θέατρο καὶ τὴν κλείνει στὸν τάφο του, ὅπου ἡ σκελετωμένη ἀπερεῖ πὺς ἀκόμα τὰ κατφέρνουν οἱ ἄλλες τῆς οἱ μορφὲς καὶ κρατιοῦνται στὴ ζωὴ.

Ὁ Βερναρδάκης ἦταν ἕνα θεατρικὸ - δραματικὸ ταλέντο ἀξιόλογο. Μὰ ὡς ποιητὴ τὸν συντρίψε ἡ κλασικὴ ἐποχὴ του καὶ τὰ ἰδανικά της, ποὺ δὲν τὸν ἄφηγε νὰ ξεσπάσει καὶ νὰ βρεῖ τὸ δρόμο του· τοῦ ἔπνιγε τὶς ἰκανότητές του μὲ τὴν ξεραῖλα τῆς καὶ τὸν ἐσπρωχνε στὰ στεῖρα τῆς τὰ μονοπάτια. Εἶνε τὸ πιὸ τραγικὸ τῆς τὸ θῆμα, ἀκριβῶς γιὰ τὴν ὑπέροχο καὶ εἶνε ἀλήθεια θλιβερὸ ποὺ δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ συντρίβει τὴν ἐπίδραση τῆς πραγματικότητας καὶ νὰ τὴν διαμορφώνει κατὰ τὸ κέφι του. Ἐκεῖ ἔμως ποὺ ἡ ἑλληνικὴ ζωὴ τοῦ πρόσφερε κάτι τι ποὺ στεκότανε κάπως τότε, στὴ Γραμματικὴ γενικὰ, μὰς ἄφησε μεγάλα ἔργα, ἐνῶ σήμερα φιλόλογο Βερναρδάκη δὲν θγάζει ἡ τωρινὴ ἐποχὴ, δὲν ἔχει τὴν πίστη νὰ θγάλει καὶ δὲν ἐβγάλε.

Σήμερα ὡς θεατρικὸς ἔχει ξεχαστεῖ ἐντελῶς. Ἐμεῖς τώρα τιμοῦμε τὸν ἀκατάβλητο ἀγωνιστὴ, τὸν μεγάλο ἐπιστήμονα, ποὺ διαισθάνθηκε τὸ δημοτικισμὸ. Κι' ἂν ἡ ζωὴ δὲν στάθηκε ἰκανὴ νὰ τοῦ δώσει περισσότερη καὶ ἀνώτερη ἐνίσχυση, ἐκεῖνος ποὺ φταίει λιγότερο εἶνε ὁ Βερναρδάκης—ὁ θαυμαστὸς Δημήτριος Βερναρδάκης.

Ἐννοεῖται πὺς τὸ σημεῖωμα τοῦτο εἶνε πολλὸ μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ υποθέσει ἔτ ἔχει ἀριότητα. Κάθε ζήτημα ποὺ ἔθεξε θέλει τὴν ἀνάπτυξή του καὶ νὰ δουλευεῖ πολὺ. Ἐνας ὀλόκληρος χρόνος, ὁ περσινός, δὲν μοῦ ἔφτασε στὸ Ὄδειο Πειραιῶς γιὰ ν' ἀναπτύξω ἐντελῶς στοὺς ἀγαπημένους μου τοὺς μαθητὲς τῆς Δραματικῆς ὅ,τι ἔπρεπε· καὶ ξέρεῖ ὁ καθένας πόσο πιὸ εὐκολὸς εἶνε ὁ ἀνεύθυνος ὁ προφορικὸς λόγος. Χρειαζέται λοιπὸν πολλὴ δουλειὰ ἀκόμη. Δύο ἢ καὶ τριῶν χρόνων. Τὸ ἔχω ἀναγγεῖλει, ἄλλωστε, πὺς ἐτοιμάζω ἕνα καινούργιο δοκίμιο γιὰ τὸ Βερναρδάκη καὶ γιὰ ὅλα τὰ σχετικὰ του στὸ θέατρο. Καὶ θὰ εἶμαι εὐτυχημένος, ἂν μπορέσει ἡ ἐργασία μου αὐτὴ νὰ κλείσει τὸν ἀγῶνα, τὴν προσπάθεια καὶ τὴν τραγικότητα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ποὺ εἶδε ζωντανὸς πὺς εἶχε πιά πεθάνει ἀπὸ πολλὴν καιρὸ...

ΓΙΑΝ. ΣΙΔΕΡΗΣ

ΑΠΟΡΙΕΣ...

"Ολοι ξέρουμε πώς δὲν πρόκειται ἀπ' τὸν τόπο μας νὰ ἐκπορευθεῖ ὁ καίριος λόγος τῆς Ἐπανάστασης. Κι' ἂν συντρέχαν ὄχι οἱ προϋποθέσεις, κι' ἂν εἶχε ὠριμάσει ἡ ἐπαναστατικὴ ἰδέα στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδιά ὄλων τῶν ἑλλήνων, θάφτανε νὰ στείλει μιὰ ὁποιαδήποτε μεγάλη ἢ μεγαλοφέρουσα ἀστική Δύναμη ἕνα καράδι τῆς στὸν Πειραιᾶ, ἢ κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ σμήνη πού διαλαλοῦν στὰ οὐράνια τὸ μεγαλεῖο τοῦ Φασισμού, γιὰ νὰ μᾶς θυμίσει πὼς οἱ μικροὶ λαοὶ δὲν μποροῦν νὰ πέρνουν πρωτοβουλίες ἐπικίνδυνες ἢ ἀνεπιθύμητες στοὺς μεγάλους. Εἴμαστε προσδιορισμένοι ἀπ' τὴ γεωγραφικὴ μας θέση, — ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ σημεῖο ὅπου θρίσκει ἡ οἰκονομικὴ μας ἐξέλιξη, — ἀπὸ γεννησιμιό μας σὰ νὰ λέμε, ν' ἀκολουθοῦμε τοὺς ἰσχυροὺς. Οὔτε καὶ κάναμε τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὸν καιρὸ πού ὑπάρχομε ὡς ἐλεύθερο Κράτος. Βέβαια, τίποτα δὲν εἶναι ἀδύνατο, ἀφοῦ ἡ Ἐπανάσταση ἄρχισε ἀπὸ τὴ μόνη χώρα ὅπου δὲν ὤφειλε ν' ἀρχίσει. Ἀλλὰ σὲ μᾶς δὲν ὑπάρχει οὔτε ὁ ὄγκος τῆς Ρωσίας οὔτε τὸ εἰδικὸ ξεχαρβάλωμα τοῦ πολέμου. Καὶ μποροῦμε, θαρρῶ, νὰ μᾶς δέξαισι πὼς, στὴ μεγάλη μάχη πού πρόκειται νὰ δοθεῖ γιὰ μιὰ ὀριστικώτερη τροπὴ τῶν ἀνθρώπινων πεπρωμένων, δὲν πρόκειται ν' ἀγωνιστοῦμε στὴν κονίστρα. Τιμὴ μας καὶ πολὺ μᾶς, ἂν μπορέσουμε νὰ συμβάλλομε στὴ νίκη, ἔστω καὶ ὡς βοήθητικοί.

Πὼς ὅμως νὰ ἐξηγήσει κανεὶς ὅτι, μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἔστω καὶ περικοπιμένη δράση πού μᾶς ἐπιβάλλουν οἱ γεωγραφικὲς μας συνθήκες, δὲν δημιουργήθηκαν τοὺςλάχιστο μερικὰ δυνατὰ ρεύματα πού νὰ παρασύρουν, ἔπως ἄλλοῦ—ἔστω καὶ πρόσκαιρα—τὰ παληὰ ἀστικά κόμματα:

Κακὰ - ψυχρά, ὄλοι οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ δοκίμασαν νὰ τινάξουν ἀπ' τὴ ράχη τοὺς τοὺς ἀστοὺς κυβερνήτες. Κόμματα σοσιαλιστικά, ἀγροτικά, σοσιαλδημοκρατικά, ἀκόμα καὶ κομμουνιστικά, κατέλαβαν ἢ κόντεψαν νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσία. Πάντως ὕψωσαν ἀπέναντι στοὺς ἀστοὺς ὀλόκληρον ἕνα κόσμο ἀποφασισμένο νὰ τοὺς πολεμήσει. Ἐδειξαν τὸ ἀνάστημά τους, ἔτριξαν τὰ δόντια, φανέρωσαν καὶ βεβαίωσαν τὸν ὄγκο τους. Ἐμεῖς ἐδῶ, θαρρώντας πὼς ζοῦμε ὀξυτάτους πολιτικοὺς ἀγῶνες, πὼς μάλιστα κατέχομε τὸ ρεκόρ σ' αὐτὴ τὴν ἐπίδοση, παραμένομε παραδειγματικά καὶ ἀποφασιστικά πιστοὶ στὸ ἀστικὸ κράτος. Κάτω ἀπ' τὸ δίδυμο κλειδὸ τοῦ βενιζελισμοῦ καὶ τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ, παραδέρνομε ἀνάμεσα σὲ δυὸ πολιτικὲς παρατάξεις πού τίποτα δὲν τις χωρίζει, ἐξὸν ἀπὸ τὴν ἀσβεστὴ δίψα γιὰ τὴν κατ'ἀλήθειαν ἢ γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐξουσίας. Τόσο ἀπόλυτα ταυτίζονται οἱ πολιτικὲς τους ἀντιλήψεις ὥστε ποτὲ—ἀπ' τὴν ἡμέρα μάλιστα πού οἱ λαϊκοὶ ἀναγνώρισαν τὴ Δημοκρατία—ἡ μιὰ

δὲν κατηγοροῦσε τὴν ἄλλη, ἔστω καὶ ὑποκριτικά, γιὰ ζητήματα ἀρχῆς. Τὸ ἀπαντο τῆς πολεμικῆς τους στρέφεται σὲ ζητήματα ἐφαρμογῆς. Ἡ μιὰ παράταξη κατηγορεῖ τὴν ἄλλη γιὰ κομματικὴ ἐμπάθεια καὶ συναλλαγὴ, γιὰ καταχρήσεις, γιὰ ἰδιοτέλεια καὶ ἀνικανότητα, ποτὲ ὅμως γιὰ τὸ βασικὸ τῆς πρόγραμμα, ἀφοῦ τὸ πρόγραμμα αὐτὸ συμβαίνει νὰ εἶνε κοινὸ καὶ γιὰ τίς δυὸ. Κι' ἔτσι ἕνα ἑκατομμύριο ἑλλήνες ψηφοφόροι παρακολοῦθοῦν ἀπὸ τὴ γαλαρία αὐτῆς τῆς κονταρομαχίης, κάνουνε χάσι, χειροκροτοῦν ἢ ἀποδοκιμάζουν τὰ πρωτοπαλλήκαρα, ἀπαράλλαχτα ἔπως καὶ στὸ παδόσφαιρο, χωρὶς ὅμως ν' ἀντιλαμβάνονται ὅτι αὐτὴ ἡ σφαῖρα πού κλωτσιεῖται μὲ τόση λύσσα στὸ στίβο, εἶνε ἡ ἴδια τους ἢ χώρα, τὸ ἴδιο τους τὸ κορμί.

Δὲν ἔλειψαν βέβαια καὶ σὲ μᾶς μερικοὶ φωτισμένοι πολιτικοὶ πού δοκίμασαν ν' ἀνοίξουν καινούργιους δρόμους. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἴσα-ἴσα τὸ θλιβερώτερο: ὁ λαὸς δὲν τοὺς ἀκολούθησε. Ἐμείνε πιστὸς στὸ ἀστικὸ κράτος κι' ἐξακολούθησε νὰ ὑπηρετεῖ τυφλὰ τίς δύο μεγάλες ἀστικὲς παρατάξεις. Κοντὰ στοὺς τίμιους αὐτοὺς ἐργάτες, δὲν ἔλειψαν κι' οἱ ἐκμεταλλεῦτες τῶν μαζῶν, οἱ λεγόμενοι ἀγροτοπατέρες καὶ λοιποὶ ὑποποὶ ἀρριβίστες. Μὰ οὔτε κι' αὐτοὶ κατώρθωσαν τίποτε τὸ ἀξιόλογο. Τέλος ὑπάρχει, ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια, τὸ ὀργανωμένο κομμουνιστικὸ κόμμα, πού μ' ὄχις τίς τοπικὲς του ἐπιτυχίες, ἐξακολουθεῖ νὰ μένει στὸ περιθώριον τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Ἐπειτα ἀπὸ τῶσων χρόνων προσπάθεια, πολιτικὴ δράση καὶ προπαγάνδα, ὄλα μαζί τὰ στοιχεῖα τῆς Ἀριστερᾶς μόλις συγκεντρώνουν τὸ δέκατον τῶν ψηφοφόρων.

Ἦ' αὐτὸ τὸ θλιβερὸ κατάντημα φταίει βέβαια καὶ ὁ λαὸς, ἀφοῦ ἔχοντας τόσα χρόνια τὸ ὄπλο τῆς ψήφου του ποτὲ δὲν τὸ χρησιμοποίησε, ὄχι γιὰ νὰ συντρίψει τοὺς δυνάστες του, ἀλλὰ μήτε καν γιὰ νὰ τοὺς φοβερῖσει κάπως ἀποτελεσματικά. Εἶναι ὅμως γνωστὸς οἱ συνθήκες τῆς ἀγροματοσύνης, τῆς μαύρης φτώχειας καὶ τῆς ἀθλιότητος πού περιβάλλουν τὴ ζωὴ τῶν χωρικῶν μας. Ἀπὸ ἀνθρώπους πού ζοῦν δλᾶκερη ζωὴ μὲ λίγο κρεμῦδι καὶ ξερὸ φωμί, πού ἡ μαλᾶρια τοὺς στεγνώνει τὸ πεσεῖ καὶ τοὺς θολώνει τὰ μάτια, πού κοιμῶνται σὲ φάτινες μαζί μὲ τίς γελάδες καὶ τὰ γαϊδούρια τους, θάταν ἄδικο καὶ ἀνόητο νὰ προσδοκοῦμε πολιτικὴ συνείδηση. Γερμένοι στὴ γῆ, κολλημένοι στὴ γῆ, δὲ σήκωσαν ποτὲ κεφάλι πρὸς τὸν οὐρανό. Πὼς νὰ μὴ παραδοθοῦν χεροπόδαρα στὸν πρῶτο τσορπατζῆ πού θὰ τοὺς ρίξει ἕνα ξεροκόμματο!

Ἄν ἔμως φταίει ἐπωσδήποτε ὁ λαὸς γι' αὐτὴν τὴν μοιρολατρικὴ ὑποταγή, γι' αὐτὴ τὴν παθητικὴ ἐνατένιση τῆς κακομοιρίας του, πόση νᾶναι ἡ εὐθύνη ἐκείνων πού, ἐνῶ μποροῦν νὰ καταπιαστοῦν μ' ἕνα ἀγῶνα ἀποτελεσματικῶ, χαρμίζουν τὴ δύναμή τους, ἐξοντώνοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἀντὶ νὰ σμίξουν ὄλοι μαζί γιὰ νὰ ἐξοντώσουν τὸν κοινὸ ἀντίπαλο. Καὶ λέγοντας αὐτό, δὲν ἔχω τόσο ὑπ' ὄψη μου τὴ θεωρητικὴ διάσταση τῶν ἀριστερῶν στοιχείων ὅσο τὴν ταχτικὴ πού ἀκολουθοῦν στὴ πολεμικὴ τους. Οἱ ἀντιθέσεις, πού χωρίζουν τὸ ἕνα ἀπ' τ' ἄλλο τὰ διάφορα ἀριστερὰ κόμματα δὲν μπορεῖ ποτὲ νᾶνε τόσο ἀσυμβίβαστες ὅσο οἱ κοινὲς τους ἀντιθέσεις πρὸς τίς ἀστικὲς παρατάξεις. Ὅση κι' ἂν εἶνε ἡ διαφορά στὶς ἀντιλήψεις τοῦ καθενὸς γιὰ πλεῖστα προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση τῆς μελλοντικῆς κοινωνίας, παραμένει τὸ βασικὸ κοινὸ σημεῖο ὅτι τὰ κόμματα τῆς ἀριστερᾶς θέλουν τὴ μεταβολή, ἐνῶ τὰ κόμματα τῶν ἀστῶν θέλουν τὴ διατήρηση.

Οἱ ἀστοὶ, πολὺ πειδὸ πειθαρχημένοι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀπ' τοὺς ἀριστεροὺς, ξεκαθαρίσανε τὰ πράγματα πολὺ πειδὸ γρήγορα. Μπροστὰ σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ἀνησυχητικὴ ἐκδήλωση τῶν ἀριστερῶν, δὲν ὑπάρχουν βενιζελικοὶ καὶ ἀντιβενιζελικοὶ: ὑπάρχει ἐνιαῖο μέτωπο πού χτυπᾶ κατακέφαλα τὴν ἀριστερὴ ἐκδήλωση καὶ κατόπιν ἐναγυρνᾷ στοὺς γνώριμους ἐνδοκομματικούς του καυγάδες. Οἱ ἀριστεροὶ δὲν κατώρθωσαν ἀκόμη νὰ πειθοῦν ὅτι μὲ τὴ διάστασή τους καί, περισσότερο ἀκόμα, μὲ τὸν ἐξοντωτικὸ τους ἀλληλοσπαραγμὸ, ἕνα μονάχα κατορθώνουν: νὰ παραμένουν πάντα στὸ περιθώριον, αὐξάνοντας τὴν ἀντοχὴ τῶν ἀντιπάλων. Σὲ κάθε προεκλογικὴ κμπάνια, τρίβουν τὰ μάτια τους οἱ χωρικοὶ βλέποντας τοὺς πολιτικούς,

πού ζητούνε την ψήφο τους ως εκπρόσωποι των άριστερών κομμάτων, νάχουν για πρώτο τους μέλημα, όχι την καταγγελία των άστών μα την εξύδριση και τή διαόμπευση των άλλων άριστερών. Φώς φανερό πως μία τέτοια ταχτική μονάχα τόν άστέ υποψήφιο έξυπηρετεί. Αυτός κερδίζει στο τέλος την έκλογή απ' τις διασκορπισμένες ψήφους των άριστερών, που έξακολουθούν και μετεκλογικά νά μαλλιατραβιούνται, ενώ εκείνος άναρτά τή βουλευτική κονκάρδα μυκτηρίζοντας την εύήθεια των αντιπάλων.

*Ακόμα πιό εκδηλα είναι: τά θλιβερά άποτελέσματα μιας τέτοιας ταχτικής στους δημοσιογραφικούς αγώνες. *Αλλά σ' αυτό τó πεδίο πρέπει νά συνομολογηθεί ότι τó κακό, τó κάκιστο παράδειγμα, τó δίνουν τά όργανα του Κομμουνιστικού Κόμματος. Δέν ξέρω ποιός κακός δαίμονας έπεισε τους οργανωμένους κομμουνιστές ότι τó Κόμμα τους είνε ή μόνη πηγή της *Αλήθειας και ότι έξω απ' αυτό υπάρχει μονάχα ψευτιά, προδοσία και κακοήθεια. Δέν έχω σκοπό νά εξετάσω άν, μετά την επικράτηση της επανάστασης, για την όργάνωση της νέας κοινωνίας, είνε πραγματικά άπαραίτητη ή τυφλή πειθαρχία. *Όταν όμως πρόκειται για προεπαναστατικούς αγώνες, για προπαρσκευή της κοινής γνώμης, για προσεταιρισμό μαζών, νομίζω πως κάθε προσπάθεια που τείνει σ' αυτόν τó σκοπό, έστω και με διαφορετικά μέσα, έστω κι' από διαφορετικούς δρόμους, θάπρεπε νά είχε άμέριστη την υποστήριξη και τή συμπάθεια όλων των άριστερών στοιχείων, και άκόμη περισσότερο των κομμουνιστών.

Η αντίθετη στάση μόνο ζημίες προκαλεί στον κοινό αγώνα, δημιουργώντας δυσπιστίες στις τάξεις που ζητούμε ν' αποσπάσουμε από την επίδραση των άστικών κομμάτων. *Όταν, κάθε τόσο, ό άναγνώστης των κομμουνιστικών φύλλων βλέπει νά ξεγράφονται με μία μονοκοντυλιά και νά πετιούνται στις τάξεις των προδοτών άνθρωποι που τó ίδιο τó Κόμμα πάσχισε νά τους επιβάλλει, κι' όταν αυτό τó φαινόμενο εμφανίζεται, όχι σποραδικά και τυχαία, μα ταχτικά, σά νά πηγάζει από κάποιο άγραφο και μυστικό νόμο, δέν μπορεί νά μή γεννηθούν οι δυσπιστίες αυτές που έφεραν ήδη καταστρεπτικά άποτελέσματα και που μπορούν νά φέρουν άκόμη καταστρεπτικώτερα. Αυτοί που διδάσκουν την κοινωνική επανάσταση σά θρησκεία δέν μπορούν ν' αλλάξουν κάθε μέρα προφήτες. Κι' ούτε είναι εύκολο, ούτε και τίμιο, νά έπωφελούνται απ' την πρόθυμη ύπακοή των φανατισμένων οπαδών για νά τους κάνουν νά πιστέψουν πως ένας άνθρωπος, ένας αγωνιστής που έδρακε δέκα φορές τó κεφάλι του στο τσουβάλι για την έξυπνότερη της ιδέας, είναι σήμερα ξαφνικά λακές της μπουρζουαζίας, πουλημένος προδότης και τά παρόμοια, μόνο και μόνο γιατί οι πέντε διανοούμενοι και οι πέντε τροχιδορμικοί ίεροφάντες του όρθόδοξου μαρξισμού τó θεοιώνουν.

Θάταν ίσως ματαιοπονία νά κατιβληθεί σήμερα προσπάθεια για την ένωση των άριστερών κομμάτων. Ίσως μάλιστα νά μή βλέπουν οι θεωρητικές αντιθέσεις που δημιουργούν τις διάφορες άποχώσεις των άριστερών. Συντελούν ως σ' ένα σημείο στο ξελαχάρισμα των προβλημάτων. *Όμως εκείνο που πρέπει νά λήξει, άν θέλουμε νά προκόψει στον τόπο μας ή άριστερή κίνηση και νάβγει απ' τó περιθώριο όπου καταδικάζεται νά μένει—πιοσσότερο από την ίδια της τή διαίρεση παρά απ' τή δύναμη των αντιπάλων,—είναι τó άσβεστο πάθος, αυτή ή λυσασμένη μανία που σπρώχνει τους άριστερούς ν' αλληλοεξοντώνονται και που, ενώ αποκαρδιώνει τους τίμους εργάτες της αύριανής κοινωνίας, δυναμώνει τους στυλοβάτες της σημερινής κι' απομακρύνει την πιθανότητα της νίκης.

Ξ. ΔΕΥΚΟΠΑΡΙΔΗΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

I.

Τό πρόβλημα της λαϊκής παιδείας ύπήρξε πάντα συνδεμένο αναπόσπαστα με κάθε μεταρρυθμιστική ή επαναστατική προσπάθεια, πολύ περισσότερο με τó σύγχρονο εργατικό κίνημα. *Όχι βέβαια από την παληά ούτοπική άποψη πως ή παιδεία, κάνοντας ήθικά καλύτερους τους ανθρώπους, μπορεί νά καταργήσει την κοινωνική άδικία. Τέτοια έρμηνεία είνε έξω από την αντίληψη του έπιστημονικού σοσιαλισμού. Οι οικονομικές βάσεις της κοινωνίας, δηλαδή πιό συγκεκριμένα οι παραγωγικές σχέσεις της, και όχι ή ήθικη ποιότητα των ανθρώπων, δημιουργούν κείνο που κοινά ονομάζεται άνισότητα και άδικία. Και άν υποθέσουμε λοιπόν ότι ή σημερινή παιδεία δέν είνε τέτοια που νά μπορεί νά άνεβάσει τó ήθικό «ποιόν» του μαθητή και ότι είνε δυνατό μαά άλλη παιδεία νά τó πετύχει αυτό τó πράγμα, τίποτε δέ θά έμπόδιζε νά υπάρχουν στην κοινωνική ζωή τά φαινόμενα που κινούν την άποδοκιμασία μας και μας κάνουν νά ζητούμε την άναδιοργάνωσή της, όσο ή προσπάθειά μας θά έμενε περιορισμένη μέσα στο πλαίσιο αυτό. Παράδειγμα ή *Αγγλία που, παρ' όλη την άνθηση του κλασσικού και ιδανικού για πολλούς, έκπαιδευτικού συστήματός της, έγινε ή κοιτίδα του βιομηχανικού κεφαλαιοκρατισμού και οι άπόφοιτοι της παιδείας της οι πιό φωτισμένοι—και γι' αυτό ίσως οι πιό συνειδητοί—έφαρμοστές του.

*Ο ρόλος λοιπόν που αποδίδει στην παιδεία ό σοσιαλισμός είνε πολύ διάφορος. *Η παιδεία και οι κοσμωνικές επιδιώξεις του σοσιαλισμού δέν βρίσκονται σε σχέση μέσου προς σκοπό. *Η λαϊκή παιδεία όμως είνε άσκοπός του σοσιαλισμού. Τό γιατί βγαίνει μέσα από τή φύση του και την κοινωνική λειτουργία του. *Όταν επιδιώκει ό σοσιαλισμός την Κοινωνική Δημοκρατία με βάση την άνασυγκρότηση των παραγωγικών σχέσεων, έξω από τις δεσμεύσεις που τους θέτει σήμερα ή άτομική κυριότητα στα μέσα της παραγωγής, στρέφεται ενάντια στο κύριο ελάττωμα του συστήματος αυτού, δηλαδή ενάντια στη σπατάλη και την άχρήστευση δυνάμεων που δημιουργεί. Στο γεγονός όμως αυτό δέν μπορούμε νά δώσουμε περιορισμένη έννοια. *Όταν μαά κοινωνική όργάνωση σπαταλά ή άχρηστεύει τις δυνάμεις της δέν τó κάνει μόνο όταν καταδικάζει σε άδράνεια ώρισμένες όλικές, ως πούμε, λειτουργίες της. Κάνει τó ίδιο και όταν δέ δίνει στα μέλη της την παιδεία, που σκοπός της είνε όχι μόνο ή πλήρια ανάπτυξη της προσωπικότητας του μαθητή, μα

ἀκόμη και ἡ δημιουργία ἀπ' αὐτὸν ἐνὸς στελέχους γιὰ τὴν κοινωνικὴ ζωή, ἱκανοῦ νὰ τῆς ἀποδίδει τὸ δυνατό μέγιστο τῶν ὑπηρεσιῶν ποῦ τῆς χρειάζονται γιὰ τὴν ἑμαλὴ και ὠφέλιμη λειτουργία τῆς.

II

Ποῖς εἶνε ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς παιδείας; Τὸ ἄτομο ἢ τὸ σύνολο; Ἐνὸς ἢ ἑξῆς πρέπει νὰ ἀποβλέψουμε νὰ βγάλουμε ἕνα περιορισμένο ἐπιτελεῖο «ἐκλεκτῶν» ἢ μιὰ διαφωτισμένη και ἀνεβασμένη σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο μάζα; Ἀριστοκρατικὲς και δημοκρατικὲς θεωρίες συγκρούονται και ἔρχονται σὲ ἀντίθεση στὸ σημεῖο αὐτό. Ἡ παιδεία ἐπιδιώκει τὸ ἀνέβασμα τοῦ ἀτόμου, λένε οἱ πρῶτες. Πρέπει νὰ εἶνε ἀφιερωμένη στὴ δημιουργία τοῦ ἐπιτελεῖου τῶν ὀδηγῶν, χωρὶς τὸ ὅποιο κάθε ἀνθρώπινη προσπάθεια σὲ μεγάλη κλίμακα εἶνε ἀδύνατη. Σκοπὸς τῆς παιδείας εἶνε ἡ ἀνώτατη καλυτέρευση τοῦ ἀτόμου. Ὅλο τὸ οἰκοδόμημά τῆς και ἡ τελεολογία τῆς αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπιδιώκουν. Οἱ μάζες θὰ ἀποκτήσουν ἕ,τι τοὺς δώσουν οἱ πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ τοὺς. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς τῆς παιδείας ἐπιχερᾶζει και τὴν ποιότητα τῶν γνώσεων ποῦ πρέπει νὰ δίνει. Ἡ φιλοσοφικὴ και ἠθικὴ παιδεία εἶνε αὐτὴ ποῦ μπορεῖ νὰ ἀνεβάσει τὸ ἐπίπεδο τῶν ἀτόμων. Ὁ κλασικισμὸς, στὴν παιδεία ἐκεῖ ἔχει τὴν πηγὴ και τὴν ἀφετηρία του. Ἡ ἀστικὴ ἐπανάσταση φαρδαίνει τὸν κύκλο τῶν ἀτόμων ποῦ πρέπει νὰ ὑποστοῦν τὴν καλλιέργεια τῆς παιδείας γιὰ νὰ γίνουν ἀνώτεροι. Δὲν ἀλλάζει ὅμως τὴν βάση ποῦ στηρίζεται τὸ σύστημα. Οἱ μάζες πρέπει νὰ δουλεύουν και νὰ ὑπακούουν. Ἡ ἀστικὴ ἐπανάσταση δὲν βλέπει τί θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὸ ἀνεβασμά τους. Ὁ κύκλος τῶν ἀρχηγῶν τοὺς φαρδαίνει μονάχα. Δὲ τὸν δίνει πιά μόνη ἢ φρουδαρχικὴ τάξη. Ὁλόκληρος ὁ ἀστισμὸς εἶνε τὸ ἐπιτελεῖο τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἀπὸ τότε ὑπάρχει βέβαια μιὰ ἀλλαγὴ. Ἡ δημοκρατία ἀνεβαίνει. Ξυπνᾷ τις μάζες και οἱ μάζες ξυπνοῦν κάτω ἀπὸ τὴν πνοή τῆς. Οἱ ἀρχηγοὶ παραμερίζονται. Δὲν εἶνε ὀδηγοί. Ἐκφράζονται τὴ συνείδηση και τὴ θέληση τῶν μαζῶν. Ἐὰν αὐτὲς δὲν εἶνε ἱκανὲς νὰ σκεφθοῦν και νὰ συνειδητοποιήσουν τὰ προβλήματα τοὺς τί ὠφελοῦν οἱ ἀρχηγοί; Μιὰ τεράστια ἀπόσταση θὰ τοὺς χωρίσει ἀμέσως ἀπὸ τὴ δημοκρατία και θὰ πᾶψουν νὰ ἐκφράζονται τῆς ἀνησυχίας τῆς και τῆς θελήσεως τῆς. Σκοπὸς τῆς παιδείας και ποιότητά γνώσεων ποῦ πρέπει νὰ δώσει ἀλλάζουν ὑπὸ τὴν πίεση τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς. Ἡ μόρφωση τῶν μαζῶν ἀντικαθιστᾷ τὴ μόρφωση τοῦ ἀτόμου. Ἡ ποιότητα τῶν γνώσεων δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε πιά κλασσικὴ, φιλοσοφικὴ και ἠθικὴ. Τὴν καθορίζουν οἱ κοινωνικὲς ἀνάγκες, ποῦ πρέπει νὰ ἐξυπηρετοῦν οἱ μάζες πρὸς τις ὁποῖς ἀπευθύνεται. Ἡ ἐπιστημονικὴ θετικότητα ἀντικαθιστᾷ τὴ φιλοσοφικὴ ἀφαίρεση και πέρνει τὴ θέση τῆς. Τὸ οἰκοδόμημα ἀντιστρέφεται. Οἱ βᾶσεις τοῦ πλατύνουν, γίνονται τὸ πραγματικὸ κέντρο τοῦ βάρους του. Ἀπὸ αὐτὸ πηγάζει ἡ ἀνάπτυξη τοῦ λαϊκοῦ σχολείου, ἡ ἀνάδειξη του σὲ αὐτοτελὴ σκοπὸ τῆς παιδείας.

Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ δὲ συμπληρώθηκε ἀκόμη. Ἡ συμπλήρωσή τῆς εἶνε ἀντιθετὴ πρὸς τὰ σημερινὰ κοινωνικὰ πλαίσια και τὰ συμφέροντα ποῦ ἐξυπηρετοῦν. Ἡ δημοκρατία και οἱ πραγματοποιήσεις τῆς ὑπάρχουν σήμερον τόσο ὅσο τῆς τὸ ἐπιτρέπει τὸ ὀλιγαρχικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὅποιο ἀναπτύσσεται. Γιὰ νὰ δώσει ἡ δημοκρατία ἕ,τι μπορεῖ και πρέπει νὰ δώσει, τὸ πλαίσιο πρέπει νὰ σπάσει.

III

Ποῦ πρέπει νὰ στηριχθεῖ ἡ λαϊκὴ παιδεία; Ποιὰ πρέπει νὰ εἶνε τὰ ὄργανα τοῦ ἐλέγχου τῆς και οἱ ζωντανοὶ παράγοντες τῆς λειτουργίας τῆς; Τὸ πρόβλημα εἶνε σημαντικό. Δὲν τίθεται μόνον ἀπὸ τὴν ἀποψη μιᾶς ἀφηρημένης μελλοντικῆς προοπτικῆς. Γι' αὐτὴν στὸ τέλος—τέλος θὰ ὑπῆρχε και μιὰ ἀφηρημένη ἀπάντηση: Ἡ

παιδεία θὰ βρεῖ τὴ ζωντανὴ βάση τῆς στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία. Κανένα ὅμως πρόβλημα τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν ἀνήκει μόνον στὸ μέλλον. Ὑπάρχει ἤδη ἀπὸ τὸ παρὸν και ὀφείλει νὰ βρεῖ τὴν ἄμηση και συγκεκριμένη λύση του. Ἄλλως τε τί καλλίτερη ἀποδείξη θὰ χρειάζονταν γι' αὐτὸ ἀπὸ τὰ αἰτήματα τοῦ διατυπῶναι γιὰ τὴν παιδεία ὁ ἐπαναστατικὸς ἐκπαιδευτικὸς συνδικαλισμὸς και στὴ χώρα μας και ἄλλοι; Κάθε τι ποῦ ζητᾷ τί ἄλλο εἶνε ἀπὸ τὴν προβολὴ τοῦ μέλλοντος στὸ παρὸν, ὅσο και ἂν ἡ διατύπωση τοῦ ὅρου αὐτοῦ φαίνεται ἀπὸ πρώτη ματιὰ παράξενη και ἀνακόλουθη;

Ἄν θελήσουμε νὰ προσέξουμε καλλίτερα τὸ πρόβλημα θὰ δοῦμε πῶς μιὰ παιδεία ἀνεβασμένη σὲ πραγματικὴ κοινωνικὴ λειτουργία θὰ πρέπει νὰ ἀποτελεῖ ἕνα σύνολο αὐτοδιοικούμενο. Ἡ ἔννοια τῆς αὐτοδιοίκησης ὑπάρχει βασικὰ μέσα στὴ δημοκρατικὴ ἀντίληψη, ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ αὐτοκαθαρισμοῦ και τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου στὴν εὐρύτατη ἔννοια τοῦ ὅρου αὐτοῦ, μὰ και ἀπὸ τὴν ἀποψη μιᾶς λογικῆς οἰκονομίας στὴν ἐκπαιδευτικὴ κοινωνικὴ ζωὴ. Ἐπὶ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἡ αὐτοδιοίκηση στηρίζεται πῶς ποὺ στὴν ἀνάγκη και τὴν ὠφελιμότητα τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, πρὸς τὴν ὀργανικὴ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στὶς διάφορες κοινωνικὲς λειτουργίες. Σκοπὸς τῆς οὐσιαστικῆς εἶνε μὲ βάση τὴ συνάρτηση τοῦ συνόλου νὰ ἐπιτύχει τὴν καλλίτερη ἀπόδοση τῶν μερῶν. Πρέπει λοιπὸν νὰ βρεθεῖ τὸ μέσο ἀκριβῶς ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἀσφαλίζει στὴν παιδεία τὴν ἐκπλήρωση τοῦ ὅρου αὐτοῦ. Στὴ σημερινὴ κατάσταση τῶν πραγμάτων αὐτοδιοίκηση τῆς παιδείας δὲν ὑπάρχει. Ὅτε ὅμως και ἡ λειτουργία τῆς παιδείας ἔχει κοινωνικὸ περιεχόμενο. Ἡ ἐπέμβαση τοῦ κράτους δὲν εἶνε ἀρκετὴ γιὰ νὰ πετύχει αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Ὅχι βέβαια γιατί εἶνε δυνατὴ μιὰ τέτοια μεταβολὴ χωρὶς πολιτικὰ μέσα και συνεπῶς χωρὶς τὴ σύμπτωση κράτους και ἐκείνων ποῦ ἐπιδιώκουν τὴν πραγματοποίησή τῆς. Τὴν ἐπέμβαση τοῦ κράτους τὴν παίρνουν ὅπως ὑπάρχει σήμερον και ὅχι ὅπως θὰ εἶνε δυνατὸ νὰ ἀσκηθεῖ αὐριο. Στηρίζεται στὴν ὑπόθεση Κράτους—Συνόλου. Τὸ Κράτος ὅμως δὲν εἶνε τὸ Σύνολο. Τὸ Κράτος ἀκριβέστερα εἶνε ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία μιᾶς μερίδας ἀπὸ τὸ σύνολο στὸ σύνολο αὐτό. Ὅταν στὴ διαίκεση τῶν ὑποθέσεων τοῦ συνόλου πάψει νὰ ὑπάρχει ἡ σχέση αὐτῆ τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους θὰ ἐξαφανισθεῖ. Σήμερον ὅμως τὸ κράτος ὑπάρχει και ὑπάρχει ὑπὲρ τοῦ μέρους και κατὰ τοῦ ὅλου. Πῶς εἶνε δυνατό λοιπὸν νὰ ἐξασφαλίζει τὴ λειτουργία τῆς παιδείας μὲ τὴν ἔννοια ποῦ τῆς ἔδωσα παραπάνω; Ἀπόδειξη ὅτι παντοῦ τὸ κράτος θέλει τὸ σχολεῖο ὄργανο τοῦ ἐθνικισμοῦ, τοῦ θρησκευτικοῦ συσκοτισμοῦ τῶν συνειδήσεων και τῆς κοινωνικῆς ὀλιγαρχίας. Μὰ ἀκόμα δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίζει τὴν κοινωνικὴ λειτουργία τῆς παιδείας γιατί διατηρεῖται πραγματικὸς στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος— και ἂν ἀκόμα τὸ ὑποθέσουμε μὲ ἱκανοποιητικὸ περιεχόμενο—δὲν εἶνε τὸ κράτος παρὰ ὁ γονιός. Ἀρκεῖ μιὰ και μόνη περίπτωση γιὰ νὰ τὸ ἀποδείξει. Ὅταν ἀναγνωρίζεται παράλληλα μὲ τὴν παιδεία - δημόσια λειτουργία και ἡ παιδεία - ἰδιωτικὴ ἐπιχείρηση κι' ἔχει ὁ γονιὸς τὴν ἐξουσία νὰ ἀποφασίσει: σὲ ποῖα ἀπὸ τις δυὸ θὰ στείλει τὸ παιδί του, ὅλο τὸ οἰκοδόμημα τῆς παιδείας, κι' ἂν ἀκόμα εἶνε χτισμένο μὲ τὴν πῶς μεγάλη προσοχὴ και εὐσυνείδηση, γκρεμίζεται σὲ ἐρείπια. Θὰ μοῦ ἀντιτάξουν ἴσως μιὰ ἄλλη ἔννοια τοῦ γονιοῦ, τὴν περίπτωσιν τοῦ γονιοῦ - πολίτη. Σὲ μιὰ δημοκρατικὴ πολιτεία θὰ μοῦ ποῦν πῶς αὐτὸς τελικὰ διοικεῖ τὴν παιδεία και ἐλέγχει τὴν λειτουργία τῆς, ὅπως διοικεῖ και ἐλέγχει ὅλους τοὺς κλάδους τῆς κρατικῆς ζωῆς. Ἡ ἔννοια τοῦ πολίτη ὅμως συνδέεται ἀμέσως μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ κράτους - συνόλου ἀπὸ πολίτες. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη ὁ πολίτης εἶνε οὐσιαστικὰ μιὰ fictio—ἕνα ἰδεαλιστικὸ κατασκευάσμα— ὅπως εἶδαμε. Ἡ κρατικὴ σχέση ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους εἶνε σχέση κυριαρχίας και ὑποταγῆς, ὅπως εἶνε και οἱ παραγωγικὲς σχέσεις ἀπὸ ὅπου δημιουργοῦνται, και ὅχι σχέση ἰσότητος. Μέσα στὸ κράτος ὑπάρχουν μόνον κυρίαρχοι και ὑπηκοοί. Στὸ μέλλον, ἀφοῦ θὰ πάψει νὰ ὑπάρχει ἡ αἰτία, θὰ πάψει και νὰ ὑπάρχει τὸ ἀποτέλεσμα. Ὅταν ἀπὸ τὴν μεταβολὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων και ἡ ἀνάγκη τοῦ κράτους θὰ λείψει, τότε ὅτε σχέσεις πολιτικῆς κυριαρχίας θὰ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώ-

πους. Ο γονιός πολίτης λοιπόν δεν είναι τίποτε. Σήμερα είναι μία fictio του δημοσίου δικαίου. Αύριο δε θα είναι ούτε αυτό. Υπάρχει βέβαια μία άλλη άποψη του γονιού. Είναι ο γονιός — κοινωνικός παραγωγός, κοινωνικός εργάτης. Αυτή είναι μία μόνη ιδιότητα του γονιού, που το μέλλον θα δυναμώσει, αντί να εξαφανιστεί. Ός παραγωγός όμως και κοινωνικός εργάτης ο γονιός είναι το ίδιο μ' εκείνο που έννοούμε όταν μιλάμε για το γονιό-πολίτη; Η διαφορά είναι νομίζω ριζική. Ο γονιός κοινωνικός παραγωγός, ο γονιός εργάτης, δεν είναι μία αθύπαρχτη οικονομική οντότητα. Ζει μέσα στο πλέγμα των συμφερόντων της κοινωνικής οικονομίας, καθορίζεται από αυτό, δεν μπορεί με την ατομική του δράση ούτε να το αλλάξει ούτε να το προσδιορίσει.

Ο πολίτης είναι μία έννοια που τείνει ακριβώς να σπάσει την αντικειμενική αυτή κοινωνική πραγματικότητα. Έκφραση της ιδέας για την ατομική ελευθερία προσπάθησε να σπάσει τους κοινωνικούς δεσμούς που δημιουργεί ή παραγωγή, κυκλοφορία και κατανάλωση των κοινωνικών προϊόντων, σε τρόπο που να κάνει δυνατή την απόλαυσή τους από λίγα πρόσωπα σε βάρος όλων των άλλων. Ουσιαστικά δεν είναι τίποτε άλλο από την αναγνώριση ενός απεριόριστου δικαιώματος στον ατομικό πλουτισμό. Ολόκληρο το οικονομικό συγκρότημα του βιομηχανικού κεφαλαιοκρατισμού σ' αυτή την έννοια στηρίζεται, σ' αυτή βρίσκει την δικαιολογία του γιατί υπάρχει και την ικανοποίηση των αναγκών του. Το δικαίωμα του γονιού να καθορίζει τον τρόπο, το είδος της παιδείας που θα δώσει στο παιδί του, επομένως και το δικαίωμα όλων των γονιών μαζί να καθορίζουν το είδος της παιδείας που αρμόζει να δίνεται σε μία κοινωνία, είναι συνέπεια της αρχής αυτής και καθαρής επιβεβαίωσή της. Δε μπορεί να φανταστεί κανείς πως μία κοινωνία, που θα έσθονε από τη ζωή της την έννοια του ατόμου - μονάδας για να βάλει στη θέση της την έννοια του ατόμου - κοινωνικού μορίου θα μπορούσε ταυτόχρονα να παραχωρήσει το δικαίωμά της να ελέγχουν και να διοικούν την παιδεία στους γονιούς των παιδιών της. Είναι αναγκαίο να αποβλέψει άλλο για την άσκηση της λειτουργίας της αυτής, να αποβλέψει εκεί που θα έχει την οργανική βάση της συγκρότησής της. Μια λύση του προβλήματος που θα αγνοούσε την άποψη αυτή θα ήταν νόθα και αντίθετη προς την οικονομική πραγματικότητα. Γιατί, ανεξάρτητα και από κάθε άλλη άποψη, ο γονιός — και έννοια και δώ τον πατέρα στην έννοια του αρχηγού της οικογενείας — είναι κάτι που τείνει να εκλείψει, όπως ακριβώς τείνει να εξαφανισθεί και η οικονομική οικογενειακή έννοια που τον δημιουργήσει. Από τη στιγμή που με την ανάπτυξη της οικονομικής ζωής ή οικογένεια έχασε τα μέσα της παραγωγής της, ή αίτια που την δημιούργησε έλειψε. Μαζί της έλειψε και το αποτέλεσμα. Και όσο σήμερα τείνουμε από την οικονομική αναγκαιότητα της εποχής μας να αποκαταστήσουμε την ισορροπία των παραγωγικών σχέσεων, αποδίδοντας πια τα μέσα της παραγωγής όχι στον ατομικό εργάτη και την οικογένειά του, αυτό είναι αδύνατο, μα στην εργασία, δηλαδή στο σύνολο των εργαζομένων, τόσο σπᾶμε τα υπολείμματα του οικογενειακού βίου και στηρίζουμε τη κοινωνική συγκρότηση σε πλατύτερο βάθος. Και στο σημείο αυτό δεν έχω καμμία δυσκολία να δεχθώ την παρατήρηση του Bertrant Russel όταν γράφει: «για τον άνθρωπο ή συνεργασία του πατέρα με την μητέρα για την ανατροφή των παιδιών είναι ένα βιολογικό πλεονέκτημα. προπαντός σε εποχές άνωμαλες και σε πληθυσμούς καθυστερημένους. Με την πρόοδο όμως του πολιτισμού, τη θέση του πατέρα την παίρνει όσο πάει πιο πολύ το κράτος, και πολλοί λόγοι με κάνουν να πιστεύω ότι ο πατέρας θα πάψει να έχει υλική χρησιμότητα, τουλάχιστο για την εργατική τάξη. Στην περίπτωση αυτή θα πραγματοποιούνταν ή ολοκληρωτική κάτάρρευση της κατά παράδοση ήθικης μας, αφού δε θα είχε πια λόγο να είναι αναγνωρισμένη ή πατρότητα του παιδιού».

IV.

Το πρόβλημα λοιπόν δε λύεται με το κράτος. Σήμερα, και πολύ περισσότερο στην προοπτική του μέλλοντος, όπως είπα, ή έννοια του κράτους είναι συνδεδεμένη αναπόσπαστα με την έννοια της εξουσίας. Μια μέρα όμως ή εξουσία θα καταστρέψει την εξουσία. Δε λύεται όμως και με τον γονιό. Ός πολίτης θα εξαφανιστεί ο γονιός μαζί με το κράτος. Η έννοια της εξουσίας του στο παιδί θα σβύσει, αφού θα έχει σβύσει πια ολοκληρωτικά και ή οικονομική βάση που τη δημιούργησε. Δεν παραγνωρίζω βέβαια γι' αυτό την σημασία που έχουν σήμερα και το κράτος και ο γονιός-πολίτης για την πραγματοποίηση της κοινωνικής παιδείας. Η σημασία όμως αυτή είναι καθαρά μαχητική, δεν είναι δημιουργική. Γιατί όπως είδαμε όταν οι άγwνες για την κατάκτηση του Κράτους θα ολοκληρωθούν και θα φτάσουν στο φυσικό τους τέρμα, ή ιδιότητα του πολίτη που παίζει σήμερα τόσο μαχητικό ρόλο για τους αγωνιζόμενους πάνω στο σκοπό αυτό θα χάσει το περιεχόμενό της και το σκοπό της. Κι' εδώ ακριβώς αναφαίνεται ή σημασία του εργατικού συνδικαλισμού, όχι βέβαια σε θεωρίας για το Έργατικό Κίνημα, δεν συμπεριζουμαι αυτή την άποψη, μα σε θεσμοδ κοινωνικού συνυφασμένου με τη δημιουργία και την ύπαρξη του μέλλοντος. Το εργατικό συνδικάτο συσσωματώνει σήμερα τους κοινωνικούς παραγωγούς, όχι μόνο για την πάλη τους κατά του κεφαλαίου. Κατ' ανάγκην ο σκοπός του πλαταίνει και τείνει να κάμει το όργανο του κοινωνικού ελέγχου και της διεύθυνσης της παραγωγής. Η ολοκλήρωση του προορισμού του αυτού θα του δώσει και μια βασική σημασία στη λειτουργία της παιδείας. Αντιπρόσωπος του κοινωνικού συμφέροντος και των αναγκών του ο εργατικός συνδικαλισμός θα γίνει αύριο ο πραγματικός ρυθμιστής και ο ζωντανός παράγοντας του ελέγχου και της διεύθυνσης της κοινωνικής παιδείας.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΣΩΜΕΡΙΤΗΣ

ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ . . .

Έκτος απ' την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία της κατώτερης παιδείας, ένα άλλο σημαντικό αγαθό που πέτυχε ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση τα τελευταία χρόνια ήταν η κατάργηση των περιφημων Έλληνικών σχολείων. Έκαστο σχολείο χρόνια ελεύθερης ζωής είχαν περάσει και τα Έλληνόπουλα στέναζαν κάτω από ένα στρεβλωτικό, συντηρητικό σύστημα που μόνος του σκοπός ήταν να παίρνει τις φρέσκες παιδικές ψυχές μιας έξυπνης και σβέλτης ράτσας και να βγάζει νεροκολόκυθα. Αν δόσουμε προσοχή στα λόγια των φλύαρων «γεροντότερων», τα περασμένα χρόνια ήταν ο χρυσός αιώνας της παιδείας μας, τα χρόνια που τα παιδιά μάθαιναν «γερά ελληνικά», ενώ σήμερα βγαίνουν απ' το σχολείο χωρίς να ξέρουν... ορθογραφία.

Το πράμα, έτσι εκφρασμένο και στηριγμένο σε μερικά πρόχειρα παραδείγματα και σε υποπτα συμπεράσματα που βγάζουν κάθε τόσο οι σοφτάδες του Πανεπιστημίου μας για την άγραμματοσύνη των νεαρών που δίνουν εισαγωγικές εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο, κάνει έντύπωση και φέρνει τους άπλους ανθρώπους να πιστέψουν πως «κάθε πέρας και καλλίτερα». Μ' αν δοίμε λίγο βαθύτερα τα πράματα, θα πειστούμε πως όλα αυτά είνε γεροντιστικές φλυαρίες και στενοκεφαλιές κι' ότι το σχολείο μας, χωρίς, βέβαια, να είνε ακόμη όσο πρέπει καλό, πάντως τα τελευταία χρόνια ήταν πολύ καλλίτερο από άλλοτε. Εύτυχως σήμερα μπορούμε να έχουμε το θάρρος, μεσωμένο από τη μελέτη και τη γνώση των πραγμάτων, να διακηρύξουμε ότι τα «γερά ελληνικά» και η ορθογραφία μ' αφήνουν έντελως άσυγκίνητους. Πρώτα γιατί σκοπός του σχολείου δεν είνε τα «γερά ελληνικά», δηλαδή, οι γερές ελληνικοῦρες, ούτε η άνεκδιήγητη νεοελληνική ορθογραφία που είνε τόσο αξιολόγηστη, ώστε ούτε οι σοφοί μας γραμματικοί να μη συμφωνούν γι' αυτή. Και έρχεται μια δλόκληρη Ακαδημία (με το συμπάθειο) και σκαρώνει για τη χρήση των σχολείων το πιο εξωφρενικό ορθογραφικό παστίτσιο, ακριβώς επειδή κανένα απόλύτως νεοελληνικό ορθογραφικό σύστημα δεν είνε σωστό και γνήσιο. Σκοπός του σχολείου είνε να οργανώνει τις γενικές ικανότητες του παιδιού για το αντίκρυσμα της ζωής, κι' αυτό μπορεί να γίνει και με λιγότερες ελληνικοῦρες.

Περί αξιοπρόσεχτος όμως είνε ο καμμέγιστος δείχτης της άγραμματοσύνης που μ' είνε παρουσιάζουν οι στατιστικές, κατά τα περίφημα αυτά χρόνια των... «γερών ελληνικών», που κατέταξε την Ελλάδα στην τάξη των απόλιτιστων λαών από εκπαιδευτική άποψη. Πώς λοιπόν; Γερά ελληνικά, απ' τη μία μεριά και σύγχρονα αφάνταστον άπλωμα της πιο μαύρης άγραμματοσύνης. Πώς μπορεί να εξηγηθεί αυτό; Τι είδους προκοπή είνε αυτή; Που όφειλεται ή εξωφρενική αυτή κατάσταση; Ένα απ' τα κυριότερα αίτια ήταν ή τρισάθλια διάρθρωση της παιδείας μας, που κάθε κατώτερη βαθμίδα σχολείου (δημοτικό, ελληνικό) δεν ήταν παρά προπαρασκευαστική για το κλασικό γυμνάσιο, με τα περίφημα «γερά ελληνικά» του. Οι σοφολογιώτατοι νομοθέτες που θέσπισαν αυτό το χωρισμό των σχολείων και κανόνισαν τα προγράμμά τους, στεγνοί, ρατσιοναλιστικοί, μ' κι' άνεδαφικοί μαζί τύποι, οργάνωσαν ένα εκπαιδευτικό οικοδόμημα στα χαρτιά: τρεις τάξεις διακρίνουμε στην κοινωνία μας, έπομένως και τρία σχολεία μ' είνε χρειάζονται, για να έχει κάθε τάξη το δικό της. Τι λογικώτερο απ' αυτό; Η κατώτερη τάξη, που τα παιδιά της θα πιάσουν δουλειά για να βγάλουν το ψωμί τους, αυτή δεν έχει ανάγκη από πολλά πράματα. Έπειτα έρχεται μια μέση τάξη που κι' αυτή δ' είνε ανάγκη να ξέρει όλα θ' είνε και τα παιδιά του καλού κόσμου. Γι' αυτή είνε αρκετό να πάρει μιάν άόριστην ιδέα για τον πολιτισμό των προγόνων της στο Έλληνικό Σχολείο μ' είνε δηλ ή έγνοια μας ήταν για τους λίγους, τους «παχιούς», τους κανακάριδες που θ' αφορούσαν στο γυμνάσιο, για τα ξεφτέρια μας που θ' μάθαιναν τα «γερά ελληνικά».

Έπειδή είμαστε λαός . . . δημοκρατικός (!) είχαμε, φυσικά, συνεκπαίδευση όλων των παιδιών, στα ίδια σχολεία, και το καθένα είχε το δικαίωμα, αν ήμπορούσε, να φτάσει ως το γυμνάσιο, μ' είνε νομοθέτης το καταλάβαινε καλά πως δεν ήταν δυνατόν όλα τα παιδιά να σπουδάζουν έντεκα χρόνια, γι' αυτό έκανε τους ενδιάμεσους σταθμούς, όπου τα παιδιά της άρχουσας τάξης ξεφορτωνόντουσαν τη «σαδούρα» και προχωρούσαν, δλο κ' ! π'ό λιγα, π'ός το γυμνάσιο και το Πανεπιστήμιο

Κανένας φυσικά, δεν άρνιέται: ότι όλα τα παιδιά δεν μπορούν ούτε πρέπει να πάρουν το δρόμο π'ός το κλασικό γυμνάσιο. Αυτό είνε μια κατάρα για την κοινωνία. Άλλ' αυτό που ήταν το ελάχιστο απ' τις εκπαιδευτικές τους δικαιοκρίσεις για όλους τους λαούς, μέσα στα πλαίσια της άστικής δημοκρατίας, ήταν να μπορεί το κάθε τάξης παιδί να παίρνει στο σχολείο του όλα εκείνα τα εφόδια που του είνε χρήσιμα για να σταδιοδρομήσει στον κύκλο του. Δηλαδή, πάνω από μια γερή γενική μόρφωση, υποχρεωτική για όλους, διαφοροποιημένα σχολεία χρήσιμα για τα παιδιά που θ' άντιμετώπιζαν τις ανάγκες και τον άγωνα της ζωής. Κι' όσοι δεν ήταν να πάνε στο γυμνάσιο, έπρεπε να πάρουν μια π'όρια διάφορη μόρφωση κι' είνε λιγότερη απ' την ίδια που έπαιρναν και τα πλουσιόπαιδα. Ξέχωρες άλλες, κι' είνε άπανωτά πατώματα, που έπρεπε να περάσει απ' το ένα για ν' άνέβει στο άλλο.

Όποιος κοινοσταθεί λίγο και προσέξει την τραγική διαφορά άνάμεσα στο τι γινότανε και τι έπρεπε να γίνεται, και προσθέσει ακόμη πως και στα κατώτερα σχολεία ή διδασκαλία γινότανε με την καθαρεύουσα, καταλαβαίνει πολύ καλά την άγραμματοσύνη που μ' είνε έδεσαν, και ποιά ήταν ή αιτία για ένα μεγάλο μέρος του γενικού μας μαρσαμού και ξεπεσμού. Τα φτωχόπαιδα της έργατίας και της άγροτίας φεύγανε από ένα άπ'όσιο σχολείο έντελως άγράμματα (αν πήγαιναν και σ' αυτό) με την πειό άντιζωϊκή διδασκαλία. Μ' είνε για τα παιδιά των μικροαστών στίς πόλεις το πρόβλημα ήταν ακόμη φοβερώτερο, γιατί το σχολείο που προορίζονταν γι' αυτά, το περίφημο τριτάξιο Έλληνικό Σχολείο, δεν είνε που τάφηνε άπλως άγράμματα, μ' είνε σακάτεψε τη ζωή μ' είνε για πάντα. Παιδιά 14—15 χρόνων ξεσκολισμένα από το Έλληνικό με μια μίσηρη μετακλασική δ'ήθεν μισομόρφωση, δεν είχαν ούτε το παραμικρό εφόδιο για να βγούνε στη ζωή. Ό, τι είχαν μάθει δεν ήταν παρά μια προπαρασκευή για το γυμνάσιο μονάχα τους ήταν άχρηστα. Κι' αν δεν μπορούσαν να προχωρήσουν πιο πάνω—όπως και θ' είνε μπορούσαν τα περισσότερα, —άπόμειναν σύζυλα μεσοστρατιά, άνίκανα π'ό για εμάς, άδύναμα για άνέχηση της σπουδής. Και π'ό πάντων με σφραγισμένη την ιδέα πως μόρφωση, είνε μόνο ή κλασική γυμνασιακή μόρφωση, κείνη που την άποχαιρευόσαν για πάντα και που χάνοντάς την κανείς, είνε μαζι και την έλπίδα να νοιώσει τη χαρά να λογαριάζεται άνάμεσα στους μορφωμένους άνθρώπους!

Η φριχτή αυτή παρεξήγηση, έκαστο χρόνο καταβασίνιζε παιδιά και γονείς μικροαστούς. Φιλότιμοι πατεράδες λαχταρόντας μόρφωση—τυπική είνε— για τα παιδιά τους, παρά τα μέσα τους, μαζιόντουσαν για να τα σπρώξουν στο γυμνάσιο. Σε λίγο καταντήσαμε να έχουμε περισσότερα κλασικά γυμνάσια απ' τη Γερμανία (κατ' αναλογία πληθυσμού), γυμνάσια της κακής ώρας, χωρίς βιβλιοθήκες και όργανα, γυμνάσια σπαρμένα σε μολυσματικές εστίες στην ύπαιθρο, όπου κάθε άλλο παρά που ύπ'ήρχε κοινωνική άτμόσφαιρα κατάλληλη για την καλλιέργεια κλασικής μόρφωσης, γυμνάσια-παγίδες των δύστυχων παιδιών. Και τ' άποτελέσματα που μπροστά τους σφαλοῦν τα μάτια οι θεόστραβοί κύριοι που μ' είνε μιλοῦν για τα «γερά ελληνικά» του παλιού καλού καιρού—τ' άποτελέσματα, ή άτέλειωτη σειρά από οίκτροους θεσιθρες και από άνεργους ψευτοεπιστήμονες, ή τρομερή αυτή πληγή της κοινωνίας μας. Η κυριότερη αιτία της φριχτής εκείνης κατάντιας είνε που το σχολείο της μικροαστικής τάξης δεν είνε μια δική του τακτική δυνατότητα μ' είνε άντλοῦσε τα δικαιώματά του στη ζωή απ' τη συνάρτησή του με τα γυμνάσια, σαν προβαθμίδα του. Τα Έλληνικά Σχολεία κατάστρεψαν έκαστο χρόνο την Ελλάδα, όσο και οι ελώδεις πυρροί!—Ισως και περισσότερο!

Μόλις το 1929 ή πολιτεία, ακολουθώντας το δρόμο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που είνε χαράξει το Παιδαγωγικό Έπιτελείο του Έκπαιδευτικού Όμίλου, φτάνει να καταργήσει τα Έλληνικά Σχολεία, το νόθο αυτό κατασκευάσμα, και να χειραφετήσει από το γυμνάσιο τη Δημοτική Παιδεία, κόνοντας την εζάχρονη υποχρεωτική και βάζοντας τη δημοτική γλώσσα στη διδασκαλία και τα βιβλία. Τα μέσα επ'αγγελματικά σχολεία (γεωργικά, βιοτεχνικά κ.λ.π.) έρχόντουσαν να άντικαταστήσουν τα ψευτοκλασικά Έλληνικά σχολεία. Κι' αυτά που είνε, ούτε άρκετά είνε, ούτε με τον καλλίτερο τρόπο είνε, γιατί ο άισχρός πολιτικάντης παραμονεύει πάντα για να καταστρέψει κάθε δουλειά—μ' είνε επί τέλους κάτι είνε αρχίσει να γίνεται σωστό.

Όμως κάτι σάπιο φωληάζει βαθιά μέσα μας, κι' ύστερα από 3—4 χρόνια έρχεται πάλι ή πολιτεία και ξαναφέρει τα Έλληνικά Σχολεία. Και σ' είνε να μη μπορούμε ν' άναπνεύσουμε στον καθαρό άέρα, σ' είνε να μην άντέχουν τα πνεμόνια μας, ξαναγυρίζουμε σκυφοί και τραγικοί θελόδουλοι στα πάλια μας μοιχλιασμένα καταφύγια, που σ' αυτά βρίσκεται καλλίτερα βολεμένη ή ψυχική και πνευματική μας κκομοριά. Βέβαια, το παλιό μας σπαράδαλο τώχουμε τώρα άσβεστωμένο και του άλλάξαμε κι' όνομα. Δεν τα λέμε π'ό «Έλληνικά Σχολεία» μ' είνε τα βαφτίσαμε «άστικά» και δεν τα θεωρούμε π'ό εζαχρημένα απ' τα γυμνάσια, γεμίζουμε όμως το πρόγραμμά τους με θεωρητικά μαθήματα και με άρχαία ελληνικά και διώχνουμε κάθε άνάγκη της ζωής και κάθε πραχτικότητα. Και το κατασκευάσμα αυτό της κακής ώρας έρχεται ν' άντικαταστήσει τα γεωργικά κι' επ'αγγελματικά σχολεία! Έρχεται να κρατήσει τρία χρόνια το παιδί, να του μάθει ελληνικοῦρες και να το βγάλει δεκάξη χρόνων στη ζωή, πάλι χωρίς κανένα πραχτικό εφόδιο, αλλά και χωρίς π'ό την δυνατότητα να πάρει το παιδί αυτό γυμνασιακή μόρφωση. Και τι θ' άπο-

γίνουν τα παιδιά αυτά; Καλά, τα κορίτσια θα περιμένουν άπραγα το γαμπρό, τ' άγόρια όμως; Ούτε δουλειά, ούτε σπουδή πιό πέρα. Πώς σκέφτεται ή πολιτεία γι' αυτά τα παιδιά; Νά πώς σκέφτεται—είνε να τ' άκούει κανείς και να φρίττει! Αυτά τα παιδιά των μικροαστών έχουν άπ' το νόμο το δικαίωμα να γίνουν δι γινόντουσαν και οι άπόφοιτοι των Έλληνικών σχολείων. Δηλαδή; "Όταν σήμερα και γραφιάς σέ ύπουργείο να γίνεις θέλεις χαρτί γυμνασίου, τί σοϋ μένει να γίνεις μē χαρτί άστικού σχολείου; "Ίσως μόνον χωροφύλακας ή παπάς σέ κανένα χωριό! Αυτή είναι ή πρόνοια της πολιτείας για τα παιδιά των μικροαστών! Νά τα σπρώξει πάλι σ' ένα παρασιτικό μικροεπάγγελμα, χωρίς να τους αναπτύξει τις ικανότητες για μίαν άυτενέργεια και άυτοεξέλιξη παραγωγική στή ζωή. Φταίνε λοιπόν εκείνοι που φωνάζουν πως ή άστική πολιτεία αντιμάχεται άπό σκοπού τή μόρφωση του λαού;

Άπορεί κανείς γιατί ή πολιτεία ξαναγυρίζει στον τύπο αυτό των σχολείων, μιά μονάχα δικαιολογία ύπάρχει—ή ρουσφετολογία. Το εύκολότερο δώρο που έχει να κάνει ένας άνασχυντος πολιτικάντης στο χωριό, είναι ένα σχολείο, κι' όσο άνώτερο είναι το σχολείο, τόσο... φανταχτερότερο το δώρο! Άκουσα στίς έπαρχίες άρχείους πολιτικούς να ύπόσχονται στους χωριάτες να τους κάνουν Γυμνάσια στά χωριά τους, έτσι που τα παιδιά τους να γίνουνε δλα... μεγάλοι άνθρωποι· κι' εκείνοι το χάθανε. Και φυσικά ένα Γυμνάσιο γίνεται πολύ εύκολότερα άπό ένα γιοφύρι, ά-διάφορο αν είναι δυναμίτης που μπορεί να τινάξει το χωριό στον άέρα.

Μ' αυτό που κινεί τήν άγανάκτηση κάθε λογικού ανθρώπου είναι το άισχρό έπιχείρημα που προβάλλει ή εισηγητική έκθεση του νόμου περί άστικών σχολείων, δι δηθεν ή ίδρυσή τους είναι άνάγκη ύποδειγμένη άπό τα πράματα, **έπειτα άπό τήν παταγώδη άποτυχία των άγροτικών σχολείων!** Έδώ μιά τήν άλήθεια σταματάει ο νοϋς του ανθρώπου και τούρχειται κανενός ν' άρπάξει άπ' το γιακά τον ήλίθιο συντάκτη της εισηγητικής έκθεσης και να του πει: Πώς είναι δυνατό ν' άπότυχε το γεωργικό σχολείο; Τι σημαίνει άπότυχε ένα γεωργικό σχολείο, σ' ένα τόπο που είναι γεωργικός; Άν πάτε σ' ένα λιμάνι και κάνετε γεωργικό σχολείο και σέ μιά βουνοκορφή ναυτική σχολή, φυσικά και θ' άποτύχουν. Άν φτιάσετε γεωργικό σχολείο χωρίς άγρό και ναυτικό χωρίς θάλασσα και τ' αντικαθιστάτε αυτά με... θεωρητική διδασκαλία «περί του αίτου παρ ά τοίς αρχαίοις ήμων προγόνους» τότε έχετε χρεωκοπήσει οεις και όχι το άγροτικό σχολείο. Άλλ' άκόμη αν δεχτούμε και τούτο, δι επί έκατό χρόνια ή ράτσα μας έχει τόσο δηλητηριαστεί ώστε να μην άγαπάει τήν πραχτική, ζωντανή, παραγωγική μόρφωση, μιά τή θεωρητική και ιστορική, αυτό είναι λόγος να ξαναφέρουμε σ' ένέργεια το μορφίνισμα των παιδιών με τή λογοκοπία και τις ελληνικούςρες; Ώστε δέν είναι δουλειά μας να πασχίσουμε να σώσουμε τον τόπο αυτό, άλλ' άπλώς να τον βοηθήσουμε «φιλανθρώπως» να πεθάνει με όσο το δυνατό λιγώτερος πόνους; Γι' αυτό μās χρειάζεται και πάλι το μορφίνισμα;

Και ο νόμος αυτός που μās ξαναρίχνει τα παιδιά της μεγάλης μάζας των μικροαστών στην έξαθλίωση, έπέραςε άπό Βουλή και άπό Γερουσία και ψηφίστηκε, κι' έγινε νόμος του δόλιου αυτού κράτους χωρίς λέξη ν' άκουστέ για το κακούργημα που γίνεται ενάντια του τόπου. Ένός αίωνα πέρα πάει χαμένη δλότελα για να ικανοποιηθούν λίγοι ρουσφετολόγοι. Μιά αντιπολίτευση παντοδύναμη στή Γερουσία, που έργο της ήταν ή κατάργηση των Έλληνικών σχολείων, βλέπει το έργο της να καταστρέφεται σέ μιά στιγμή, και τόσο ή τρισάθλια πιστεύει στην ιδεολογική βάση του έργου της, ώστε ψηφίζει ή ίδια άναιδέστατα τήν καταδική του. Άνάδει και κορώνει όμως όταν πρόκειται ν' άποταχθούν δεκά-είκοσι σπαθοφόροι μισθωτοί της κινηματίες και συγκεντρώνει σ' αυτό άπάνω το ζήτημα τήν... ιδεολογική της διαμάχη, ή λαμπρή αντιπολίτευση, ή έλίθια μας για τήν υπεράσπιση των... δημοκρατικών άρχων και των λαοκρατικών θεσμών. Και ούτε κυβέρνηση, ούτε αντιπολίτευση δέν κοκκινίζουν άπό ντροπή για το παιχνίδι που παίζουν.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΚΟΥΡΑΣ

ΤΟ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΡΟΜΑΝΤΣΟΥ

Οι γενικοί τίτλοι δέν μπορούν ποτέ να συλλάβουν δλη τήν πραγματικότητα που είναι πάντα πολυσύνθετη και πολύπλευρη· έν τούτοις ανάμεσα στίς ποικίλες εκδηλώσεις διακρίνονται κάποτε μερικές ένιατες κατευθύνσεις. Αυτές είναι οι δυναμικότερες, εκφράζουν τή βαθύτερη και ουσιαστικότερη διάθεση, κι' αυτές πρέπει να συγκεντρώσουν το περισσότερο ενδιαφέρον. Νομίζω πως μπορεί κανείς χωρίς φόβο δι υπερβολικά σχηματοποιεί, να ονομάσει το λογοτεχνικό έτος 1933 το έτος του ρομάντσου. Βέβαια και φέτος όπως και τα άλλα χρόνια εκδόθηκαν άρκετοί τόμοι διηγημάτων και ποιημάτων· ποσοτικά μάλιστα τά ειθλία αυτά υπερέχουν των μυθιστορημάτων. Άλλ' άπ' αυτά ελάχιστα έχουν μιά αξία, μιά κάποια—κι' αυτή πολύ περιορισμένη—ποιητική άνάταση κι' άπό το σύνολό τους δέν άναδίνεται καμιά νέα τάση και πνοή. Περιστρέφονται γύρω άπό εκ-μεταλλευμένα και έξαντλημένα θέματα χωρίς να τά άνανεώνουν. Το κάτι καινούριο και έξαιρε-

τικά εύχάριστο που παρουσιάζει ο φετεινός χρόνος είναι μιά έντονη κλίση προς τήν καλλιέργεια του μυθιστορήματος. Σέ προηγούμενα άρθρα μου μίλησα κι δλας για μερικά μυθιστορήματα· αυτόν τον μήνα έχουν εκδοθεί τρία, και ίσαμε το τέλος της χρονιάς αναγγέλλεται δι θα κυκλοφορήσουν κι' άλλα.

Όπως το έγραφα κι' άλλοτε, ή πολύ εύλύγιστη και περιεκτική φόρμα του ρομάντσου είναι καινή που ανταποκρίνεται το περισσότερο στίς άνάγκες της τρικυμισμένης, άκαταστάλαχτης και πολύμορφης έποχής μας, και στίς άναζητήσεις του σύγχρονου άνήσυχου άνθρώπου. Το μυθιστορήμα και το δοκίμιο, το δεύτερο στήν πλατύτερη έννοια του όρου, το λογοτεχνικό και φιλοσοφικό δοκίμιο, ή ταξιδιωτική έντύποση, ή λογοτεχνικοϊστορική μελέτη, τά έργα όπου μπορεί να συνυπάρξει ή φαντασία με τήν παρατήρηση και τή μελέτη και τή γνώση, είναι τά αντιπροσωπευτικά είδη λόγου του καιρού μας, και έξω άπό τήν Ελλάδα έχουν άπόλυτα κυριαρχήσει και σχεδόν καταπνίξει κάθε άλλη παραγωγή. Στήν Ελλάδα μείναμε για καιρό άνίδειοι. Οι περισσότεροι νέοι που έμφανίζονταν με αξιόσεις συγγραφές παρουσίαζαν τραγουδάκια για τή σεληνη και τους έρωτικούς καημούς, ή συνέχιζαν τήν παράδοση της ήθογραφίας, ή άφηγοϋνταν με τον ίδιο στατικό τρόπο των παλιών ήθογράφων, και με άρκετή άυθαιρεία, διάφορα έπεισόδια της κοινωνικής άδικίας. Είναι ζήτημα αν μέσα σ' έναν δλόκληρο χρόνο έδαιναν σποραδικά δύο ή τρία έργα που δέν ήσαν άπλές φυλλάδες.

Έξαφνα το τέλμα κινήθηκε. Έκδηλώνεται δμαδικά μιά ζωνρή προσπάθεια να γραφούν έπιτέλους έργα συνθετικά που θα έμβραθύνουν στά προβλήματα που άπασχολούν το σύγχρονο άνθρωπο, που θα δείξουν εικόνες της κοινωνικής ζωής φωτισμένες άπό διάφορες άπόψεις, που θα άτενίσουν τον άνθρωπο όχι σαν ένα εν συνθηματικό αλλά σαν μιά αινιγματική δύναμη με άνεξάντλητες δυνατότητες άπρόσπτων εκπλήξεων κι' άποκαλύψεων. Το φαινόμενο αυτό που φανερώνει μιά σημαντική πνευματική πρόοδο μπορεί να έχει κ' έμεσα έναν εύχάριστο αντίκτυπο. Το μυθιστορήμα, έπειδή περιέχει άναγκαστικά και το στοιχείο της περιπέτειας, είναι το είδος λόγου το πιό προσιτό κι' άγαπητό και στο μεγάλο κοινό. Το μεγάλο κοινό θα επικοινωνήσει με τή λογοτεχνία πρώτα άπ' όλα μέσο του μυθιστορήματος. Ένας άπό τους λόγους που το ελληνικό ειθλιο δέν διαβάζονταν είναι ίσως δι τά ποιήματα και τά μικρά διηγήματα δέν προσελκύουν άναγνώστες. Είναι πιθανό το μυθιστορήμα, εάν φθάσει σέ κάποια άρτιότητα και κατορθώσει να επιβληθεί, να σχηματίσει σιγά-σιγά ένα άναγνωστικό κοινό.

Δυστυχώς ή προσπάθεια παραμένει για τήν ώρα στό... στάδιο της προσπάθειας. Και τά τρία μυθιστορήματα που έχω μπροστά μου δέν μπορούν να ενδιαφέρουν παρά τους ελάχιστους που παρακολουθούν με στοργή δλη τή νεοελληνική παραγωγή· δέν μπορούν να ενδιαφέρουν παρά σαν τήν άπαρχή μιās κινήσεως· άπέχουν άκόμη πολύ άπό το να προσφέρουν ένα κατασταλαγμένο έργο.

Ο κ. **Θο. Καστανάκης** κυνηγά άποκλειστικά το άλλόκοτο. Τα πρόσωπά του είναι δλα μισοπαράφρονα, έκκεντρικά, άλλα κι' άδόνιστα άπό ποιητική πνοή κι' άκόμα κι' άπό ζωντάνια. Ο κ. Καστανάκης δέν κατορθώνει και να τά κινήσει σέ μιά υπερδιεγερμένη άτμόσφαιρα και σύγχρονα να τά καταστήσει και γνώριμα στους άναγνώστες. Δέν κατορθώνει να πείσει δι έχουν μέσα τους κάποια άλήθεια, έστω και φανταστική, τήν άλήθεια του φανταστικού κόσμου. Παραμένουν σ' ένα έδαφος που κλυθωνίζεται. Δέν προκαλούν κανένα ενδιαφέρον. Η έκκεντρικότητα φαίνεται βιασμένη, κι' όχι άυθόρμητη. Διακρίνεται σχεδόν σέ κάθε σελίδα δι ο συγγραφέυς επιδιώκει να κάνει έντύπωση κ' επίσης δι ζητεί να πιάσει ένα υπερπραγματικό κόσμο μόνο με τή θέληση και τήν ψυχρή και ξερή λογική. Πολύ φοβούμαι δι ο κ. Καστανάκης έπεσε θύμα των επαίνων που ύποδέχθηκαν τήν έκδοση των πρώτων του βιβλίων. Έγγραφε τότε διηγήματα που άντλούσαν το θέμα τους άπό μιά πολύ ειδική, στενή και ρηχή ζωή του Παρισιού, άπό τή ζωή του νάναιγκ και του μάρ, άλλα που έπειδή προσέφεραν με άρκετό μπρίο και μ' έναν άρκετά πρωτότυπο έκφραστικό τρόπο μερικά νέα, σαν ζωτικά στοιχεία, στή νεοελληνική λογοτεχνία άρεσαν και κίνησαν τήν προσοχή. Μιά τεχνοτροπία όμως, πρό πάντων όταν στηρίζεται στο περίεργο και στο ιδιόρρυθμο, δέν μπορεί να χρησιμοποιηθεί πολλές φορές χωρίς να μετατραπεί σέ μανιέρα και να χάσει κάθε χυμό. Ο κ. Καστανάκης θα έπρεπε να είχε ξεπεράσει κι' άνανεώσει τον έαυτό του και να είχε δοκιμάσει το ταλέντο του σέ ψυχογραφίες καθολικότερων ανθρώπων. Προτίμησε ν' αλλάξει μόνο το περιβάλλο των έργων του, να τά μεταφέρει στην Ελλάδα και να έξακολουθήσει να οικιαγραφεί έκκεντρικότητες οι όποιες καθώς μεταφυτεύονται: άπό το παρισινό μπάρ στο καφενείο της Αίγινας, παύουν να έχουν όποιαδήποτε πιθανοφάνεια. Το τελευταίο του ρομάντζο που πρόκειται να άποκαλύψει τά **Μυστήρια της Ρωμισούνης**, δέν παρουσιάζει τίποτε άλλο παρά μερικές οικίες χωρίς καμιά άναγλυφικότητα, τις όποιες ο άναγνώστης δύσκολα θυμάται: και άναγνωρίζει άπό τή μιά σελίδα στην άλλη του βιβλίου, και οι όποιες κινούνται και ένεργούν χωρίς βαθύτερο νόημα και παραδοξολογούν. Οι παραδοξολογίες για να κεντήσουν το πνεύμα πρέπει να είναι έξαιρετικά έξυπνες και να συνειδητοποιούν παραγνωρισμένες άπόψεις. Οι παραδοξολογίες των προσώπων του κ. Καστανάκη μού φάνηκαν μόνο επιτηθευμένες. Τα **Μυστήρια της Ρωμισούνης** χωρίζονται σέ δύο μέρη έντελώς άυτοτελή κι' άνεξάρτητα άναμεταξύ τους· το μυθιστορήμα δέν έχει κατά συνέπεια και καμιά άρχιτεκτονική. Στά πρώτα διηγήματα του κ. Καστανάκη είχε: άνει έντύπωση το προσωπικό του ύφος, ή προσπάθειά του να λυγίσει τήν ελληνική γλώσσα, να τήν ύποτάξει και σέ έλλειπτικές εκφράσεις· κ' είχε επίσης άρέσει και ή άφθονία των άπρόσπτων εικόνων. Το τελευ-

ταίτο του βιβλίου φαίνεται από άποψη ύφους πολύ βιαστικά γραμμένο. Το ύφος είναι κοινό και ξεχωρίζουν μόνον μερικοί λεβαντινισμοί που προσδίνουν έναν τόνο κάποιας χυδαιότητας στην όλη αφήγηση.

Ο Θεοτοκάς συνέλαβε το σχέδιο ενός τεράστιου έργου το οποίο θα παρουσιάζει όλη τη ζωή της Ελλάδας, πολιτική, θερησκευτική, κοινωνική, πανεπιστημιακή, καλλιτεχνική, οικογενειακή, κ.τ.λ. από τις αρχές του αιώνα κι' ακόμα πριν, ίσα με την ημέρα που το έργο θα τελειώσει. Ο τόμος που εκδίδει τώρα είναι μόνον ο πρώτος μιας μακριάς σειράς άλλων που θα επακολουθήσουν. Η πρόθεσή του είναι βέβαια αξιόπαινη κι' αξιοθαύμαστη αλλά νομίζω ότι πριν καταπιασθεί με το μυθιστόρημα-ποταμός όπως το ονομάζουν οι γάλλοι, θα έπρεπε να είχε δοκιμάσει τις δυνάμεις του, θα έπρεπε να είναι έντελώς βέβαιος ότι μπορεί να γίνει κύριος του συνειδημένου μονότομου μυθιστορήματος. Το μεγαλόπιασμα είναι επικίνδυνο. Ο κ. Θεοτοκάς έχει θέβαια πολλά προσόντα πρώτα απ' όλα ξέρει να γράφει. Η φράση του υπακούει όπως σε ελάχιστους νεοέλληνες συγγραφείς έχει μια ζηλευτή κρυστάλλινη διαύγεια κι' απόλυτη άνεση και καλαιιοθησία, είναι επίσης ένας άνθρωπος έσοροπημένος και που έχει σκεφθεί έκανε μόνον πάρα πολύ γρήγορα τόν κύκλο των ιδεών και βιάσθηκε πάρα πολύ ασφαλώς και καταλήξει σε συμπεράσματα που τα θεωρεί ακλόνητα. Είναι ένας άνθρωπος πάρα πολύ ασφαλής και χωρίς άμφιβολίες. Το κυριότερο του όμως ελάττωμα, το κυριότερο εμπόδιο για να επιτύχει σ' ένα έργο μεγάλων απαιτήσεων και μεγάλων διαστάσεων, είναι, φοβούμαι, όπως το δείχνει ο πρώτος τόμος του μυθιστορήματός του, μια αίσθησή έλειψη φαντασίας, συγκινήσεως, δημιουργικής πνοής και ικανότητας να έμφυσήσει ζωή στα πρόσωπά του. Η *Άργώ* δέν είχε ούτε μια σκηνή, αζύγιστη, παράλογη ή άπιθανη, ούτε ένα σφάλμα γούστου τα πρόσωπα είναι αληθοφανή, ο αναγνώστης τα γνωρίζει, τα παρακολουθεί, αλλά τα γνωρίζει μόνον όπως θα μπορούσε να τα γνωρίσει από ένα πρόχειρο βιογραφικό σημείωμα. Δέν έχει ποτέ τη συναίσθηση ότι εισχωρεί μέσα στο έργο τους. Παραμένουν άνεκδοτικά, κι' όλο το μυθιστόρημα, γιατί στερείται από παλμό, κάνει την έντύπωση μιας εύσυνειδητης πληροφοριακής άνεκδοτογραφίας. Ο κ. Θεοτοκάς εκθέτει συζητήσεις και καυγάδες φοιτητών γύρω από τον κομμουνισμό, περιγράφει επαναστάσεις στους αθηναϊκούς δρόμους κι' όποιος έζησε την αθηναϊκή ζωή των τελευταίων χρόνων αντιλαμβάνεται ότι η φωτογραφία είναι πιστή. Άλλα τίποτε περισσότερο. Μια άναγνωση παλιών εφημερίδων θα μετέφερε περίπου στην ίδια θέση κι' άτμόσφαιρα διαβάζοντας το βιβλίο του κ. Θεοτοκά νομίζει κανείς συχνά ότι ο συγγραφέας άρκέσθηκε να ντύσει με λογοτεχνικό ύφος και να υποτάξει σ' ένα σχέδιο τα ρεπορτάζ των εφημερίδων.

Ο κ. Θεοτοκάς μιά που άρχισε το μυθιστόρημά του είναι υποχρεωμένος να το συνεχίσει, και να το συνεχίσει στον ίδιο τόνο, άλλωστε δέν θα έχει καμιά ένότητα. Ο κ. Θεοτοκάς βιάσθηκε πολύ να μιμηθεί το παράδειγμα του Jules Romains που κι' αυτός άρχισε να δίνει—άλλα με πόση δημιουργική δύναμη—έναν κολοσσιαίο πίνακα της γαλλικής ζωής. Ο κ. Θεοτοκάς είναι ένας άνθρωπος πάρα πολύ βέβαιος για τόν έαυτό του.

Το συμπαθητικότερο βιβλίο από τα τρία που έχω μπροστά μου είναι ασφαλώς το «μυθιστόρημα», όπως το αποκαλεί ή συγγραφέας, της Κας Καζαντζάκη: *Γυναίκες*. Η Κας Καζαντζάκη παρουσιάζει έφτά άδερφές που άλληλογραφούν άναμεταξύ τους. Μέσο από την ουσία των γραμμάτων που είναι όλα γραμμένα με μεγάλη λεπτότητα—δυστυχώς το ύφος είναι πάρα πολύ όμοιο και προδίνει την μιά πέννα της συγγραφέως—ξεχωρίζει άρκετά ζωηρά ο διαφορετικός χαρακτήρας και ή προσωπικότητα της κάθε μιάς άδερφής. Μερικά γράμματα και προπάντων εκείνα της φθισικής άδερφής έχουν ένα ποιητικό παλμό κι' άπειρη συγκίνηση και πόνο για τις ταλαιπωρίες της γυναίκιας ζωής. Μερικά είρωνεύονται δεικτικά πολλά άτοπα της σημερινής κοινωνικής ζωής. Το βιβλίο της Κας Καζαντζάκη διαβάζεται ευχάριστα και προκαλεί και κάποιο ενδιαφέρον, δέν ίκανοποιεί όμως άν ένα άρτιο έργο γιατί ή τεχνολογία του είναι πάρα πολύ άπλη, εύκολη και μονότονη. Οι άδερφές μόνο άλληλογραφούν, δέν συναντιούνται ποτέ και έτσι ή συγγραφέως αποφεύγει τις συγκρούσεις, τις συνομιλίες, τις περίπλοκες καταστάσεις (situations). Δέν δείχνει και καμιά ανάπτυξη κι' εξέλιξη των χαρακτήρων. Οι *Γυναίκες*, εάν πρέπει να χαρακτηρισθούν σωστά, δέν πρέπει να ονομασθούν μυθιστόρημα είναι μιά μεγάλη στατική νουβέλλα.

Για την ώρα έχουμε μόνον υποσχέσεις μυθιστορημάτων, κι' όχι ακόμα μυθιστορήματα. Άλλ' ή πρόοδος δέν γίνεται ποτέ με άλματα. Η προσπάθεια έχει κι' αυτή την αξία της.

ΑΑΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΡΟΥΖΒΕΛΤ

Το διεθνές ενδιαφέρον που προκλήθηκε απ' την πολιτεία του Προέδρου Ρουζβελτ καθιστά ξεκιρητικά χρήσιμη την άναγνωση μιας δωδεκάτομης συστηματοποιημένης συλλογής λόγων και

άρθρων του που εκδόθηκε με τόν τίτλο Looking Forward (γαλλ. έκδ. Regards en avant, 1933). Ηκει μέσα βρίσκει κανείς όχι μόνο τις ακαθόριστες βάσεις του Recovery Act μιά και άφορμή για ουσιαστικές παρατηρήσεις πάνω στη σημερινή κατάσταση του καπιταλισμού.

Από την άναγνωση των πρώτων σελίδων του Ρουζβελτ ένισχύεται ή χιλιοεπιωμένη διάπιστωση πως, τη στιγμή άκριβώς της τόσης συκοφαντίας του σοσιαλισμού, τη στιγμή που παρουσιάζεται ο σοσιαλισμός ως άγος απ' το όποιο πρέπει μιά για πάντα ν' απαλλαγεί ο κόσμος, — οι κυβερνήτες που μάς έμφανίζονται ως οι άρνητικοί σωτήρες του κοινωνικού συστήματος, μεταχειρίζονται τέτοιους βεινούς χαρακτηρισμούς για τόν καπιταλισμό που θυμίζουν τα πιό βίαια λόγια των επαναστατών χριτικών Σημειωτέον πως ούτε απ' τους αντίπαλους μας επιχειρείται σοβαρά άντιεπιστημονική διάκριση κοινωνικού και οικονομικού συστήματος, ώστε να υποστηρίξεται απ' αυτούς ή οικονομική όρθότητα της σοσιαλιστικής θεωρίας σε άντίθεση προς την κοινωνική καταστρεπτικότητα της. Τουναντίον όλα υποτίθεται πως γίνονται απ' αυτούς όχι μόνο άνεξάρτητα, μιά σε απόλυτη άντίθεση προς το σοσιαλισμό, ο όποιος φαίνεται πως είναι υπαίτιος για τη σημερινή κατάσταση. (Άν και στην Άμερική ούτε γι' άστεία δέν μπορεί να λεχθεί τούτο, γιατί εκεί ο μαρξισμός δέν έπαιξε άπολύτως κανένα ρόλο πολιτικό). Τα «Βλέμματα» του Ρουζβελτ δείχνουν σε κάθε σελίδα ένα είδος άντιπάθειας και περιφρόνησης για τους «Τιτάνες» της άμερικανικής οικονομίας, που είναι «χωρίς σίκτο και χωρίς ήθική» και που έκαναν ώστε οι άμερικάνοι να πληρώσουν π. χ. τρεις φορές τη τιμή του ασηροδρομικού τους δικτύου. Διαπιστώνει ειλικρινώς πως δλόκληρος αυτός ο τρομαχτικός οικονομικός οργανισμός των Η. Π. κατέληξε να μή μπορεί να παράσχει χωρίς κόπο ούτε «μιά ζωή χωρίς ευχαρίστηση» στον πληθυσμό της. «Οι βασικές διαταραχές του οικονομικού μας συστήματος έχουν ως αίτια την πληθμελή διανομή της άγροαοτικής δύναμης, που συνυπάρχει με την κατάχρηση της κερδοσκοπίας πάνω στην παραγωγή», γράφει.

Το σύνολο του βιβλίου, άρνητικά και θετικά, καταγγέλλει όμιά στη δημόσια συνείδηση ως αίτια της σημερινής κακοδαιμονίας τόν καπιταλισμό. Άκόμη και στις λεπτομέρειες, δηλ. στον καθορισμό της άφειτηρίας της τελευταίας μορφής και τροπής της κρίσης, ο Ρουζβελτ δέν διστάζει να όνομάσει τόν άμερικάνικο καπιταλισμό ως τόν κύριο αίτιό της. Όλόκληρη ή οικονομική πολιτική της προηγούμενης περιόδου ευημερίας-που έφερε στο κράχ της Wall-Street, κράχ που τ' αποτελέσματα του έχουν την πιό μακρυνή άπήχηση γιατί ήταν σύμπτωμα της βαθιάς κρίσης του συστήματός μας—καταδικάζεται με άυστηρότητα και λογική. Η μυωπία της κερδοσκοπίας, που είχε ως μόνο μέλημα την αύξηση των άμειων κερδών χωρίς καμιά πρόβλεψη και κανένα ύπολογισμό, φανερώθηκε με διάφορες μορφές. Δάνεια στις κλινομενες χώρες, έδρωση εργοστασίων στο έξωτερικό, τελωνειακοί δασμοί, έντατική παραγωγή, πίστωση, έντατική έκμετάλλευση έλων των άγορών (τις όποιες τροφοδοτούμε έστω με δάνεια), είναι ή εκδήλωση αυτής της παραφροσύνης.

«Θά παραγάγουμε, θά παραγάγουμε διαρκώς.—Μήπως παράγουμε περισσότερο από ό,τι μπορούμε να καταναλώσουμε; Όχι.—Κι' αν υπάρχει περίσσεμα;—Θά το πουλήσουμε στους ξένους καταναλωτές.—Και πως θά πληρώσουν οι ξένοι;—Με το χρήμα που θά τους δανείσουμε.—Τότες, θά μάς ξεπληρώσουν πωλώντας σε μάς δικιά τους έμπορεύματα;—Κάθε άλλο. Οι τελωνειακοί μας δασμοί τούς το άποκλείουν.—Τότες, πως θά μάς ξεπληρώσουν;—Εύκολο. Δέν ακούσατε ποτέ να μιλούν για χρεωστάσιο;»

Παρακάτω μιλεί όχι πιό μόνο για την Άμερική, μιά για την βάση του καπιταλισμού, για τη σημερινή γενική εικόνα του (δσο κι' αν δέν άπασχολείται παρά με την πατρίδα του). «Η οικονομική δύναμη έχει συγκεντρωθεί σε λίγα χέρια...». «Δέν νομίζω πως στο όνομα αυτής της ίερής και άπαραδίστατης λέξης: άτομικισμός, μερικές ίσχυρές δυνάμεις, μπορούν να έχουν την ίκανότητα να μεταβάλλουν σε πρόβια επί σφαγήν τόν μισό πληθυσμό των Ένωμένων Πολιτειών».

Ο άμερικανικός καπιταλισμός ήταν το τελευταίο προπύργιο, το έπιχειρήμα των έπιχειρημάτων του κεφαλαιοκρατισμού, τόν καιρό της ευημερίας του. Παρουσίασε τότε το maximum των έλπίδων, με τα ύψηλά ήμερομισθια και τη μεγάλη παραγωγή (που συνοδεύονται από πλατύτατη ανάπτυξη της πίστωσης). Ίδού ότι σήμερα δίνει και το maximum των στοιχείων για την πλήρη δικαίωση εκείνων που είχαν προείπει την εξέλιξη της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας.

Και το φάσμα της κοινωνικής επανάστασης διέπλευσε τόν άκεανό. «Τα εκατομμύρια των ανθρώπων που βρίσκονται σήμερα μες στη στέρηση δέν θα μείνουν πάντα σιωπηλοί, ένφ τα πράματα που μπορούν να τους ίκανοποιήσουν βρίσκονται κάτω απ' τη μύτη τους». «Ός τώρα ή επαναστατική ιδέα δέν είχε παρά λίγους όπαδούς, και ο πιό μεγάλος έπαινος που μπορώ να κάνω στους συμπατριώτες μου είναι ν' άναγνωρίσω πως σ' αυτές τις μέρες της δυστυχίας ένα πνεύμα τάξης και έλπίδας έμεινε μέσα τους. *Νά μη τους προσφέρουμε μιά καινούριαν έλπίδα, θά σήμαινε παραγνώριση της ύπομονής τους*».

Τα λόγια τούτα φωτίζουν άμεσα τόν νόημα της προσπάθειας του Προέδρου Ρουζβελτ.

Είναι άλήθεια πως σε πολλών κυβερνητών τα γραφτά και τούς λόγους παρατηρείται μιά μεγάλη φτώχεια, που δέν πρέπει ν' αποδίνεται πάντοτε σε ουσιαστική πνευματική άδυναμία. Οι άνθρωποι αυτοί είναι απόλυτα έμπειροί, ή πολιτική τους δέν μπορεί να είναι παρά προσπάθεια για την έξεύρεση μερικών προσωρινών λύσεων. Είναι απόλυτα έφήμεροι, στη σκέψη και στις πράξεις. Δέν τούς οδηγεί μιά πλατειά γενική σκέψη, που δσο και να θυσιάσει στον έμπειρισμό, έχει πάντως αρχή, μέση και τέλος. Έχει συνέπεια και κάποια σιγουριά στο πάτημά της. Θά έλεγα πως τούτο είναι γνώρισμα των επαναστατών, που, δίκαια ή άδικα, πεισθηκαν πως τόν κακό είναι στη

Χαιρόμαστε για το κήρυγμα της επανάστασης που κάνει, έστω κι' άργα, ο Σπύρος Μελάς, τον συγχαίρουμε μ' όλη μας την ψυχή, και περιμένουμε: περιμένουμε να δούμε τον «επαναστάτη» Σπύρο Μελά να συγροίσει— «μέ το λόγο, μέ το έργο και μέ το ντουφέκι, αν χρειαστεί»—ιδίως μέ το ντουφέκι—τόν «χρονογράφο» Σπύρο Μελά . . . όπως του αξίζει.

ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΤΗΣ «ΙΔΕΑΣ»

Το ίδιο φύλλο της «Ιδέας» δημοσιεύει μερικούς βαθύτατους στοχασμούς του κ. Ντίμη 'Αποστολόπουλου γύρω από το κοσμολογικό πρόβλημα (όχι παίζουμε). Μεταξύ άλλων, ο έμβριθής στοχαστής μιλάει για τις ιδέες.

«Οι ιδέες—γράφει—αποβαίνουν αντικειμενικές, μεταφέρονται πέραν (ο ίδιος υπογραμμίζει, όχι έμεις) της ζωής και της φύσης, μέσα στο πάλν, και συστηματοποιούνται σ' αυτότελα μεγέθη».

Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτή την ιδέα που έχει για τις ιδέες ο φίλος της 'Ιδέας, η ιδέα που πρέπει να έχουμε έμεις οι άλλοι για την 'Ιδέα, που περιλαμβάνει μια τέτοια ιδέα, είναι ότι το «αυτότελο μέγεθος της» πέραν της ζωής της και φύσης είναι, φυσικά, πολύ μεγαλύτερο απ' όλα τάλλα αυτότελα μεγέθη που έχουν συστηματοποιηθεί μέσα στο πάλν. Το μόνο που δέν μάς λέει ο βαθύς στοχαστής είναι αν αυτό το αυτότελο μέγεθος τών ιδεών, κι' επομένως και της 'Ιδέας του όσο και της «'Ιδέας» που την φιλοξενεί, είναι σάν τών μαλωνιών, τών φουσκομένων μέ άερα φρέσκο. 'Αλλά αυτό δέν είναι ζήτημα ιδέας, θά πητε, αλλά κρίσης. Δηλαδή άλλο πράμα . . .

Ο ΚΑΒΑΦΗΣ ΣΤΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Το μεγάλο γιουγκοσλαβικό περιοδικό «Φιλολογικός Ταχυδρόμος»—Srpsky knjzveni Glasnik—δημοσιεύει στο τελευταίο του τεύχος πολυσέλιδο σημείωμα για το έργο του Κωνσταντίνου Καβάφη μαζί με μετάφραση πέντε ποιημάτων του (Μύρις, Πόλις, Κερίά, Ένας γέρος, Τείχη).

Το σημείωμα και η μετάφραση οφείλονται στον έδω ανταποκριτή του γιουγκοσλαβικού τύπου κ. Μπόγδαν Ράνιτσα.

Δέν μάς είναι δυνατό, δυστυχώς, να κρίνουμε κατά πόσο η μετάφραση αποδίδει το πρωτότυπο, ούτε καν να εκτιμήσουμε το κριτικό σημείωμα που τή συνοδεύει. (Στήν 'Αθήνα μπορεί να βρεθεί άνθρωπος που να ξέρει κινέζικα, αλλά σέβδρικά δέν υπάρχει ίσως κανένας). Γνωρίζοντας όμως τις σπάνιες λογοτεχνικές Ικανότητες του Μπόγδαν Ράνιτσα, τή μεγάλη του μόρφωση και τήν αγάπη που τρέφει στά έλληνικά γράμματα, έχουμε τήν πεποίθηση πως η έργασία του θά είναι ευσυνείδητη. Οι φίλοι του Καβάφη πρέπει να χρωστούν χάρη στον καλοθέλητο μεταφραστή που προσπάθησε να έπεκτείνει τήν απήχηση του μεγάλου καβαφικού έργου.

ΕΝΑΣ ΠΡΟΣΕΧΤΙΚΟΣ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ

Ο κ. Κούρτ Ράϊσνερ γράφει από τήν 'Αθήνα προς τον βερολινέζικο Lokalanzeiger: Έν 'Ελλάδι σ' όδερμάν σχεδόν δίδουν πίστιν εις τάς περί ώμοτήτων μυθεύματα τών έδραίων και τών σοσιαλδημοκρατικών, τά όποια παρεισφρύουν μόνον εις φύλλα, τά όποια έν 'Ελλάδι πώς τις θεωρεί ως μη αξιόπιστα και ως κίτρινα. Δυνατόν πολλά μέτρα της Κυβερνήσεώς μας να διαφεύγουν τήν αντίληψιν του κοινού 'Ελληνος' η κριτική όμως αυτού παραμένει πάντοτε αντικειμενική, αποφεύγουσα έκτός έλαχίστων εξαιρέσεων τάς κατακρίσεις η επικρίσεις. Έξ άλλου πρό πολλού γνωρίζει ο ως γνωστόν εύφυής Έλληνας ότι έν Γερμανία συντελείται μέγα τι και σημαντικό. Έκπληττονται διά τά έν βραχυτάτη χρονη έπιτευχθέντα, εις κύκλους δέ, οι όποιοι γνωρίζουν καλώς τήν ημετέραν χώραν εκφράζονται άπεριφράστως και δημοφώνως διά τό θά ο υ μ α τ ο υ Χί τ λ ε ρ . Οι Έλληνες μάλιστα ήρυσαν ίδιον «σύλλογον τών φιλοχιτλερικών», όστις υπό τήν προσδριάν του καθηγητού Καζαντζή συνέρχεται άπαξ του μηνός, όπότε, εις τούς κρεμαστούς κήπους του έν 'Αθήναις ξενοδοχείου «Κοσμοπολιτικόν» άρκετή σημειούται ζωηρότης. Οι Έλληνες φίλοι ύψώνουν προς χαιρετισμόν τήν χείρα κατά τον χιτλερικών τρόπον τόσον καλή όσον και τά παλαιά και ηροκημένα έν τφ χαιρετισμφ μέλη. Έκίστη δέ από τάς εσπέρας ταύτας μέ τούς ένθουσιώδεις λόγους άποτελεί δείγμα της συμπαιθείας, της όποιας άπολαύει η νέα μας Γερμανία έν 'Ελλάδι. Τά μέλη αυτού του συλλόγου τών φιλοχιτλερικών φέρουν μεθ' ύπερηφανείας ίδιον σήμα: Χάιλ Χίτλερ (ζήτω ο Χίτλερ).

Ο κ. Ράϊσνερ δέν κατόρθωσε να συναντήσει ανθρώπους στην 'Ελλάδα που να μήν είναι

τόσο «εύφους» ώστε να μη εκπλήττωνται διά τά έν βραχυτάτη χρονη έπιτευχθέντα από το Χίτλερ στην Γερμανία, και να πιστεύουν τά μυθεύματα περί ώμοτήτων κλπ. Δέν μπορούν βέβαιαν να είναι πολλοί, γιατί η πραγματικότητα επιβάλλεται και λίγοι μπορούν ν' άρνηθούν ότι η Γερμανία είναι σήμερα παράδεισος ήρεμίας, έλευθερίας, ευημερίας, και πολιτισμού. Ποιός μίλησε για ώμότητες; Αυτοί οι έθνικοσοσιαλιστάι είναι τόσο «γλυκοί»!

Όφείλουμε όμως να δηλολογήσουμε πως ο κ. Ράϊσνερ δέν πληροφορεί μόνο τούς άναγνώστες του Lokalanzeiger αλλά και μάς τούς ίδιους όταν αναφέρει τόν 'Ελληνικό Σύλλογο Έθνικοσοσιαλιστών, τόν «καθηγητή Καζαντζή», και τό σήκωμα του χεριού. Ευχαριστώντας για τήν πληροφορία, αισθανόμαστε ύποχρέωση να ανταποδώσουμε τήν ύπηρεσία, πληροφορώντας και μεϊς τόν κ. Ράϊσνερ ότι υπάρχουν στην 'Ελλάδα και κάποιοι άλλοι—άρκετοί μά τήν αλήθεια— που δέν άποτελούν σύλλογο και ύψώνουν προς τό «θαύμα του Χίτλερ» όχι μόνο τό ένα χέρι, όπως ο καθηγητής Καζαντζής, αλλά και τά δυό μαζί . . .

ΦΑΡΙΣΑΪΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΥΘΑΙΡΕΣΙΑ

Άφου κυκλοφόρησε η τρίτη χιλιάδα του βιβλίου του Θ. Κορνάρου «Άγιον Όρος» η Εισαγγελική Αρχή προκάλεσε τήν κατάσχεσή του. Ταυτόχρονα κατασχέθηκε και ένα άλλο βιβλίο που μόλις είχε κυκλοφορήσει, του Κώστα Άπέκα, 'Η άληθινή ιστορία της Έκκλησίας. Η κατάσχεση, που ένεργήθηκε κατά τρόπο μυστηριώδη και σκοτεινό και που ακόμα δέν νομιμοποιήθηκε, δικαιολογείται φαίνεται με τό επιχείρημα πως και τά δυό βιβλία «καθάπτονται» του γοήτρου της εκκλησίας.

Έτσι όμως, και ανεξάρτητα από κάθε άλλη άποψη και απ' αυτό τό περιεχόμενο τών βιβλίων, δημιουργείται ένα σοβαρότατο ζήτημα. Τι είναι επί τέλους αυτή η περίφημη Έκκλησία της 'Ελλάδος; Γιατί είναι ίερή και άπαραβίαστη και ανεξέλεγκτη; Και με τίό δικαίωμα, ενώ αυτή παρεμβάινει σε κάθε κοινωνική εκδήλωση και αξιώνει πρωτεύουσα θέση στο κράτος και στήν κοινωνία, διεκδικεί προνόμια, αξιώνει να μονοπωλήσει τόν έλεγχο της παιδείας του λαού, άπογορεύει κάθε ξένη παρέμβαση στην εσωτερική ζωή της και κάθε έλεγχό της;

Τό ζήτημα που δημιουργεί η στάση αυτή της έλληνικής εκκλησίας τίθεται ανεξάρτητα από κάθε άποψη αντιθηροσκευτισμού. Και σε μια κοινωνία που πιστεύει, η εκκλησία πρέπει να έλέγχεται. Το ίδιο ακριβώς όπως έλέγχεται και κάθε άλλος κοινωνικός οργανισμός. Η έλληνική εκκλησία άρνείται αυτό τό δικαίωμα στους Έλληνες. Γράφει ο Κορνάρου και άποκαλύπτει μια πτυχή ανατριχιαστική της καλογηρικής ζωής. Γράφει ο Άπέκας και ξεσκεπάζει ένα τμήμα της σύγχρονης εκκλησιαστικής ιστορίας, γκρεμίζει μερικά ειδωλά της και ξεσκεπάζει μερικά σημεία της που άλλιώςτικα θά μένανε πάντοτε σκοτεινά.

Η άπάντηση της Έκκλησίας και του Κράτους που συνεργάζεται μαζί της πιά πρέπει να είναι; Ασφαλώς όχι η κατάσχεση τών βιβλίων. Γιατί η τά βιβλία αυτά συκοφαντούν τήν έλληνική εκκλησία και διαστρεβλώνουν τήν ιστορική και σύγχρονη αλήθεια της ζωής της και τότε η εκκλησία έχει τό καθήκον να άποδείξει τή συκοφαντία η τά βιβλία αυτά λένε αλήθειες, και τότε; Η ζωή και η λειτουργία της εκκλησίας σ' ένα σύγχρονο, πολιτισμένο, δημοκρατικό κράτος δέν είναι δόγμα άπαραβίαστο. Αν η Έκκλησία έδω και 500 χρόνια, τό μεσαιώνα, είχε άναγνωρισμένο δικαίωμα να καίει τούς αντιπάλους της και τά βιβλία τους σήμερα τό δικαίωμα αυτό δέν μπορεί να τό διεκδικήσει από κανένα. Είναι κοινωνικός οργανισμός που, άφου διεκδικεί δικαιώματα, οφείλει να δέχεται πως έχει και αντίστοιχες ύποχρεώσεις. Και η πρώτη ύποχρέωσή της είναι η άποδοχή κάθε έλέγχου που της γίνεται και η άνασκευή του, αν αυτός είναι άδίκαιος και δε στηρίζεται στην αλήθεια τών πραγμάτων. Η αντίθετη τακτική που εφαρμόζει και που τή βοηθεί και τό Κράτος να εφαρμόζει είναι καθαρός φαρισαισμός και άπροκάλυπτη αυθαιρεσία. Έτσι όμως ούτε διατηρείται ούτε διασώζεται τό γόητρο της Έκκλησίας.

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ

Λάβαμε τό γράμμα και η συνεργασία του άναγνώστη μας Γιάννη Τζαβάρα, εργάτη από τήν Καβάλλα. Μας συγκίνησε έντελώς έξαιρετικά η προσοχή με τήν όποια φαίνεται να παρακολουθεί τήν προσπάθεια μας και η άκρίβεια με τήν όποια νοιώθει τή βαθύτερη σημασία της. Αν δέν καταχωρούμε τήν συνεργασία του, τούτο γίνεται και για λόγους τεχνικούς, μά και γιατί δέν νομίζουμε πως πρέπει να συζητούμε με τό περιοδικό απ' τό όποιο παίρνει άφορμή. Θά σημειώσουμε όμως έδω με άβολη χαρά πως η λέξη *άνθρωπισμός* γραμμένη με επίγνωση από ένα εργάτη είναι για μάς παρηγοριά και νίκη, γιατί άποδείχνει πως ο άνθρωπισμός δέν άποτελεί έννοια χρήσιμη για διανοούμενους μόνο και πως δέν αγωνιζόμαστε για πράματα που δέν έχουν απήχηση στην λαϊκή ψυχή.

ΤΟ ΕΡΧΟΜΕΝΟ ΦΥΛΛΟ ΜΑΣ

Τὸ ἐρχόμενον φύλλο τοῦ «Σήμερα», πού θά εἶνε καί τὸ τελευταῖο τοῦ 1933, θά κυκλοφορήσει διπλό (ἄρ. 11 καί 12) τὰ μέσα τοῦ Δεκεμβρίου. Θά ἐκδοθεῖ σὲ 64 σελίδες καί θά πουληθεῖ 10 δραχμές. Θά περιέχει, ἐκτὸς ἀπ' τὴν κανονικὴν τοῦ ὕλη, πολλές ἐπισκοπήσεις τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καί πνευματικῆς ζωῆς τῆς χώρας γιὰ τὴ χρονιά πού λήγει.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κόστα Ουράνη: SOI, Y SOMBRA. Μορφές καί τοπεῖα τῆς Ἰσπανίας. Ἐκδόσεις «Φλάμμα», ὁδὸς Ἀμερικῆς 16α, Ἀθήνα.—Τὸ βιβλίο θά κυκλοφορήσει μέσα Δεκεμβρίου, σὲ ἐκδοση πολυτελείας μὲ πολλοὺς πίνακες τοῦ Γουναρόπουλου, ἐκτὸς κειμένου. Ἡ ἐκδοση πολυτελείας θά τραβηχθεῖ σὲ 205 μόνο ἀντίτυπα, ἀριθμημένα ἀπὸ τὸ 1—200, καί σὲ πέντε ἀντίτυπα ἐκτὸς ἐμπορίου. Τιμὴ δρχ. 200. Γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ δύο Δολλάρια.

ΠΡΟΕΓΓΡΑΦΗ.—Ὅσοι ἐγγραφοῦν γιὰ τὴν ἐκδοση πολυτελείας ἕως τὴς 30 Νοεμβρίου θά λάβουν τὸ βιβλίο μόνο μὲ 150 δραχμές.

ΕΓΓΡΑΦΕΣ.—Μὲ ταχυδρομικὴ εἰδοποίηση ἢ προφορικὴ δήλωση—στὰ γραφεῖα τῶν ἐκδόσεων «Φλάμμα». ὁδὸς Ἀμερικῆς 16α.—Δικαίωμα προεγγραφῆς δρχ. 50.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ :

S. Freud: Τοτέμ καί Ταμποῦ, Ἐκμ. Γκοβόστη «Σύγχρονη Σκέψη» δρ. 6. — **Θάνου Ν. Μεταξᾶ**: Τραγοῦδια στὴν Καλή μου... Πειραιᾶς, σελ. 28. — **Γ. Κ. Σταμπολῆ**: Περὶ τῆς ἀναπροσαρμογῆς τοῦ Κρατικῆς σελ. 28. — **Κ. Ἀργύρη**: Λειτουργίες, ποιήματα, σελ. 32 δρχ. 20. Πειραιᾶς, ἐκδ. περιοδικῆ «Ἐκίνημα». — **Θάλειας Κεοῖσογλου**: Χαρωπὲς Νότες, τραγοῦδια, σελ. 30. — **Γιώργου Θεοδοῦ**: Ἀργώ, μυθιστόρημα, σελ. . . . δρχ. 50. Ἐκ. Πυρσοῦ. — **Γαλάτειας Καζαντζάκη**: Γυναίκες, ρομάντσο, σελ. 152, ἐκδ. Γκοβόστη.

Περιοδικὰ: **Νέα Ἐπιθεώρηση**, δελτίο κριτικῆς καί πληροφοριῶν (Ἐκδοση Γκοβόστη). — **Νέοι Πρωτοπόροι**, μηνιαῖο ὄργανο τῶν πρωτοπόρων τῆς Ἑλλάδος. — **Ρυθμός**, λογοτεχνικὰ τεύχη, Πειραιᾶς. — **Προσοκοπικὴ Ἠχώ**, ὄργανο τῶν προεκόντων τῆς Αἰγύπτου. — **Ὁ Ἀγώνας τῆς Γυναίκας**, δεκαπενθήμερο δελτίο τοῦ Συνδέσμου γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς Γυναίκας. — **Σοσιαλιστικὴ Ἐπιθεώρηση**, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ, κοινωνιολογικὴ, τέχνη, πληροφορίες. — **Ἑλληνικὴ βιβλιογραφικὴ καὶ βιβλιοφιλικὴ ἐπιθεώρηση**, δεκαπενθήμερη.—Ἀγγέλλομε τὰ βιβλία πού στέλνονται στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικῆ, ὄχι στοὺς συνεργάτες του χωριστά.

ΤΑΧΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ :

Π. Ν. ΚΑΡΑΒΙΑΣ, Ε. ΛΕΥΚΟΠΑΡΙΔΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ, ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ, Τ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ, ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ